

Received / Makale Geliş Tarihi 07.09.2024
Published / Yayınlanma Tarihi 30.11.2024
Volume (Issue) Cilt (Sayı) 8 (48)
pp / ss 1408-1425

Review Article / İnceleme Makalesi
10.5281/zenodo.14266401
Mail: editor@pejoss.com

Serap Ören

<https://orcid.org/0009-0003-8664-1991>
Ankara / TÜRKİYE

Doç. Dr. Tuğba Belenli

<https://orcid.org/0000-0002-5923-9222>
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara / TÜRKİYE

Tarih Ders Kitaplarında Kadın (1931-1949)¹

Women In History Textbooks (1931-1949)

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk'ün kurmuş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni rejiminde, güçlü bir toplumsal değişim başlatılmıştır. Bu değişimlerin en köklü olanları ise kadın ve kadın hakları alanında gerçekleşmiştir. Türk toplumunun modern ve çağdaş bir seviyeye ulaşması için Türk kadınının erkeklerle aynı hak ve özgürlüklere sahip olması amacıyla toplumsal, siyasi, hukukî ve ekonomi alanındaki konumu yeniden belirlenmiş, toplumdaki ödev ve sorumlulukları yeniden tanımlanmıştır. Bu dönemde Cumhuriyet değerlerinin yaşatılmasında ve yeni nesle aktarılmasında en önemli rol kadınlara yüklenmiştir. Kadınlardan, kurgulanan "Cumhuriyet Kadını" imajı çerçevesinde kendilerini yetiştirmeleri, topluma örnek olmaları ve yeni nesli yetiştirmeleri beklenmiştir. Atatürk Dönemi'nde, uygar ve modern bir toplum yaratmada eğitim en önemli araç olarak kullanılmıştır. Eğitimde okullarda öğretilecek konu üstünde büyük bir titizlikle durulmuş bu kapsamda ortaöğretim için hazırlanmış olan Cumhuriyet Tarihi'ne ait ilk tarih ders kitapları, 1931-1932 eğitim öğretim yılında kullanılmaya başlanmıştır. Tarih ders kitapları, Cumhuriyet'in amaçlarını genç kuşaklara öğretmek, yeni Türk kimliğini yaratmak ve toplumsal dönüşümü sağlamak amacıyla yeniden hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, kadın hakları, cumhuriyet kadını, imaj.

ABSTRACT

In the new regime of the Republic of Türkiye founded by Mustafa Kemal Atatürk, a robust social change was initiated. The most radical of these changes took place in the women and women's rights field. In order for Turkish society to reach a modern and contemporary level, the position of Turkish women in the social, political, legal and economic fields was redefined and their duties and responsibilities in society were redefined in order to ensure that they had the same rights and freedoms as men. During this period, women were given the most crucial role in keeping the values of the Republic alive and transferring them to the new generation. Women were expected to educate themselves within the framework of the fictionalized "Republican Woman" image, to be an example to society, and to raise the new generation. During the Atatürk Period, education was used as the most crucial tool in creating a civilized and modern society. In education, great care was paid to the subject to be taught in schools. Within this scope, the first history textbooks of the History of the Republic prepared for secondary education began to be used in the 1931-1932 academic year. History textbooks were re-prepared to teach the aims of the Republic to the young generations, to create a new Turkish identity, and to ensure social transformation.

Keywords: Woman, women's rights, republican woman, image.

¹ Bu çalışma ilk yazarın ikinci yazarın danışmanlığında yürüttüğü "1931-1949 Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Kadın Hakları ve Kadın İmajı" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasının bir kısmından üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Türk tarihinde kadının toplumsal ve siyasi konumu dönemsel değişikliklere karşın genel itibarıyla merkezi bir yere sahiptir. Türk kadınları, bazı dönemlerde güçlü bir konumdayken bazı dönemlerde ise sosyal, dinî ve siyasi durum farklılıkları nedeniyle geri plana atılmıştır. Türk kadını imgesini, tek bir dönemde incelemek doğru bir yaklaşım olmaz çünkü her dönemin anlayış farklılığı vardır. Bu nedenle Türk kadınının tarihi süreç içerisindeki imgesi, farklı dönemlerle incelenmelidir.

Berktaş, Türk kadınının tarihî süreçte imgesinin nasıl olduğunun belirlenmesinde, kadının bulunduğu dönemdeki konumuna ve toplumsal cinsiyet rollerinin neler olduğuna bakılması gerektiğini belirtir. Çünkü ona göre, kadınlara toplum içinde nasıl bakıldığı ve kadınların cinsiyet rolleri o toplumun kadına yüklediği anlamı da ifade etmektedir. Bu bağlamda, Türk kadınının bulunduğu tarihî devirlerdeki çağdaşları olan kadınlarla karşılaştırmak da önemlidir. Kadın tarihi çalışmalarının gelişmesi de Türk kadınına ilişkin söylemlerde bulunurken bunun örneklerle açıklanabilmesi ile mümkün olabilecektir (Berktaş, 2015, s.157).

Cumhuriyet Dönemi kadın imajını açıklamaya çalışırken, uzun yıllar içerisinde oluşturulmuş bir imaj olmasından kaynaklı olarak, bu imajda tarihî süreç içerisinde meydana gelen değişim ve dönüşümleri bilmek oldukça önemlidir. Atatürk döneminde oluşturulmak istenen uygar toplum için yardımcı olabilecek araçlar ve kaynaklar üzerinde çalışılmış ve öğretim yapılacak kitle olan öğrencilere ne öğretilmek istendiği üzerinde büyük bir titizlikle durulmuştur. Eğitim – öğretim faaliyetlerinin en önemli araçları olarak ders kitapları belirlenmiştir. Yeni harfler ve yeni içerik ile yeni nesil, rejimin arzulan şekliyle yetiştirilecekti. Bu çerçevede Cumhuriyet Dönemi'nde ortaöğretim düzeyinde hazırlanmış olan ilk ders kitapları, 1931-32 eğitim öğretim yılından itibaren okullarda okutulmaya başlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde kadın haklarının tarihî süreç içerisindeki gelişimi ile ilgili bazı önemli kavramlara yer verilecek, çalışmanın alt yapısı ve temel ifadeleri yer alacaktır.

2.1. Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Tarihî Süreç İçerisindeki Gelişimi

Kadın haklarının tarihsel süreç içerisindeki gelişimini görmek için kadınların hak mücadelelerini bilmek ve bu mücadeleler sonucunda elde edilen hakları doğru anlamak oldukça önemlidir. Yüzyıllık kadın mücadelesinin sonucunda çeşitli kadın hakları elde edilmiştir. Ancak unutmamak gerekir ki kadın haklarının elde edilişi ve gelişim süreci her ülkede aynı şekilde ilerlememiştir. Kadın hakları denince toplumda genellikle kadınların, sırf kadın oldukları için erkeklerden daha fazla hak talebinde buldukları yönünde yanlış bir algı oluşmaktadır. Fakat kadın hakları savunucuları, bu kavram yerine, kadınların insan hakları kavramının kullanılmasını savunmaktadırlar. Kadınların insan hakları; kadınların erkeklerle eşit “insan” haklarına sahip olduğu vurgusudur. İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren biyolojik olarak kadınların doğurganlığa sahip olmaları ve bu nedenle önce hamilelik daha sonra da doğumla beraber bebeğin bakımından sorumlu olması, onun dış hayattaki konumunu geri planda bırakmasına neden olmuştur. Bu durum, var olan boşluğun erkekler tarafından doldurulmasına yol açmıştır. Erkeklerin sosyal yaşamda daha aktif ve görünür olması, diğer bütün konularda da söz hakkına sahip olmasına yol açmıştır. Böylelikle kadınlar, aslında cinsiyetleri yüzünden değil doğurganlığa sahip olmaları nedeniyle toplumsal yaşamda daha az görünür ve daha az söz hakkına sahip olmuşlardır.

Fransızca femme (kadın) sözcüğünden türeyen “feminizm”, kadınlık akımı olarak ortaya çıkmıştır. XVIII. Yüzyılda kadınların ezildiği ve haksızlığa uğradığı iddiasıyla ortaya çıkan feminizm, bir özgürlük ve eşitlik arayışı olarak doğmuştur (Karahana, 2018, s.21). Çakır, bilinçli bir başkaldırının XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda ortaya çıktığını belirtir. Bu dönemde, kapitalizmin ortaya çıkıp gelişmesiyle burjuva devrimlerinin yaşandığı, üretimin aileden kamusal alana taşındığı bir süreç görülmektedir. Ev ile iş yaşamının birbirinden ayrıldıktan sonra burjuva sınıfının erkekleri üretime katılırken kadınların ev ile özdeşleştirilerek üretimin dışına atıldığı görülmektedir. Kadınlar çok geçmeden burjuva sınıfının ortaya attığı eşitlik, özgürlük ve adalet gibi düşüncelerin dışında bırakıldıklarını fark etmişlerdir. Bu durumun bir harekete dönüşmesi ancak XIX. Yüzyılda mümkün olmuş ve feminizm bir kitlesel nitelik kazanarak toplumsal bir harekete dönüşmüştür (Çakır, 2007, s.416-417). XVIII. Yüzyılın başlarında İngiltere’de bazı kadın yazarlar, “İnsanların, koşulsuz varolduğu öne sürülen doğal hakları”ndan kadınların neden yararlandırılmadığını sorgulamaya başlamışlardır. 1700’de yazar Mary Astell, “Eğer bütün insanlar doğuştan özgürse nasıl oluyor da bütün kadınlar köle doğuyor? Çünkü kadınlar, erkeklerin tutarsız, belirsiz, bilinmeyen, keyfi iradelerine tabi olduklarına göre bu, kölelik durumu değil de nedir?” diyerek isyan etmeye başlamıştır. Fransa’da, Olympe de Gouges 1791’de “Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”ni ilan etmiş ve bu sebeple de “kadın cinsine yakışmayacak biçimde politika yapmaya kalkıştığı için”

devrimci mahkeme tarafından giyotine gönderilerek öldürülmüştür (Berktaş, 2003, s.40-41). Feminizm olarak adlandırılan kadın hareketinde kayda değer çalışmaların XVIII. Yüzyılın sonlarına doğru oluşmaya başladığı bilinmektedir. Bu anlamda feminist teori tarihinde ilk önemli çalışma Mary Wollstonecraft'a aittir. O, "A Vindication of the Rights of Women" (Kadın Haklarının Doğrulanması) isimli çalışmasını 1792'de dönemin Fransız Bakanına ithaf etmiş ve çalışmasında kadınların yeni çıkarılacak olan anayasaya dahil edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Doğan & Toraman, 2021, s.1582-1583). ABD'de kadınların eşit haklar mücadelesi, kölelik karşıtı harekete kadar gitmektedir, kölelere ve kadınlara özgürlük hareketi çeyrek yüzyıl boyunca beraber yürütülmüştür. 1837 yılında, kölelik karşıtı dernekler kurulmuş, bu dernekler aracılığıyla çeşitli toplantılar ve mitingler düzenlenmiştir. Sarah Grimke (1792-1873) ve Angeline Grimke bu hareketin önemli isimlerindedir. Deniz, ABD'de kadın hareketinin Seneca Falls Kongresiyle (19-20 Temmuz 1848) başladığını belirtmiştir. Kadınların hak arayış ve talep mücadelesinin en önemli olaylarından bir tanesi olan Seneca Falls toplantıları ve toplantılar sonucunda yayımlanan bildiride istenilen reformlar şu şekildeydi; kazançların denetlenmesi, kadınların mal sahibi olabilmesi, kadınların eğitim görebilmesi, boşanabilmesi, çocukların vesayetini alabilmesi ve en çok da oy kullanma hakları (Deniz, 1998, s.20).

ABD'de kadınlar, 8 Mart 1857'de sokaklara çıkarak "eşit işe eşit ücret" talepleriyle grev yapmışlardır. Sokaktaki protestolar sırasında bazı kadın göstericiler hayatını kaybederken kadın hakları tarihinde bir sembol olan "8 Mart Dünya Kadınlar Günü"nü de bu gösteriler sonucunda kadınlara miras bırakmışlardır. Bu devrimci mirasa, 1910 yılında Dünya Sosyalist Kadınlar Enternasyonalinin toplantısında "Dünya Emekçi Kadınlar Günü" olarak sahip çıkılmıştır. Daha sonra 1975'te Birleşmiş Milletler'de 8 Mart günü, "Dünya Kadınlar Günü" olarak kabul edilmiştir (Deniz, 1998, s.21-22).

Almanya'da kadın hareketi, İngiltere ve Fransa'dan sonra başlamıştır. Almanya'da bu anlamda ilk devrimci hareketlerin 1848'de ortaya çıktığı bilinmektedir. Louise-Otto-Peters 1849'da ilk kadın gazetesinde kadınların özgürlüğü üzerine bir yazı kaleme almıştır. Nitekim kadınların oy hakkı taleplerinin burada tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Auguste Schmidt ve Henriette Goldschmid'in de mensubu olduğu bu ilk kadın hareketi kuşağının en önemli hedefi, kadınların çalışma ve eğitim hakkı olmuştur. 1865'te Almanya'da ilk kez Genel Alman Kadınlar Derneği'nin (Der Allgemeine Deutsche Frauenverein) kurulduğu bir kadın konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansın temel amacı "kadınların artan eğitimi ve kadın emeğinin tüm engellerden kurtarılması" olarak bilinmektedir. Resmî olarak bu, burjuva kadın hareketi olarak da bilinen ilk Alman kadın hareketinin göstergesidir (Doğan & Toraman, 2021, s.1585-1586). Deniz, oy hakkı konusunda en tutucu ülkenin Fransa olduğunu belirtmiştir. 1870-1880 yılları arasında Fransa'da tekrar başlayan oy hakkını alma mücadelesinde dönemin emniyet müdürüne gönderdiği mektupta yazdığı "oy vermiyorsam vergi de ödemeyeceğim" sözüyle ünlünen Hubertine Aucler'in etkisi büyüktür. Fransa'da kadınlara seçimlerde oy kullanma hakkı veren yasa 1944'te kabul edilmiştir (Deniz, 1998, s.15). Deniz, kadın hakları mücadelesinde, XVII. ile XIX. Yüzyıl arasındaki iki yüzyıllık süreçte özellikle sosyalist işçi hareketlerinin etkinliğinden de etkilenecek bir artış yaşandığını, bu kitleselleşmeyle o dönemki oy hakkı savaşımı olan "Suffragette" (Süfraj) hareketinde yoğunlaştığını belirtmektedir. Süfraj olarak adlandırılan Büyük Britanya'daki kadınların oy hakkı mücadelesi, sokak eylemleri, hatta şiddet olayları yaşanarak (örneğin vitrin camlarının indirilmesi vb.) sürdürülmüştü (Deniz, 1998, s.13). Gömceli'ye göre, süfraj hareketine mensup olan kadın hakları savunucuları, kadınların aile hayatında eş veya anne olarak geleneksel rollerini bütünüyle reddetmemişler ancak erkeklerle birlikte kamu yaşamında yer almalarına resmîyet kazandıracak olan yasal düzenlemeler yapılmasını talep etmişlerdir. Bu bağlamda kadın hakları savunucuları, en başta toplumsal hayatta erkeklerle eşit eğitim - öğretim olanaklarına sahip olmak, eşit işe eşit ücret almak ve iyileştirilmiş iş imkânları konularında yasal değişikliklerin yapılması konularında ısrarcı olmuşlardır. Oy kullanma hakkı için kadınların büyük mücadeleler verdiği uzun bir sürecin sonunda yapılan yasal değişikliklerle 1928'de herhangi bir koşul aranmaksızın 21 yaşın üzerindeki bütün kadınlar erkeklerle eşit şartlarda seçme ve seçilme hakkını elde etmeyi başarmışlardır (Gömceli, 2019, s.102).

2.2. Osmanlı Dönemi'nde Kadın Mücadelesi ve Kadın Hakları ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Tekeli, kendi kendine yeten kapalı, küçük aile üretimine dayalı Osmanlı toplum yapısında, kadının statüsünün esas olarak devlet düzeninin dayandığı şer'i yasalar çerçevesinde belirlendiğini aktarır. Buna göre kadının bazı hakları güvence altına alınmışsa da erkekle eşit olmayıp şahitlik kurumuna göre erkeğin yarısı, erkeğe dört kadına kadar evlenme izni veren aile hukukuna göre ise daha da az değerde bir bireydi. Tekeli, kadının tüm yaşamının aile kurumu çevresinde örüldüğünü belirterek kırsal alanda kendi kendine yeten köylü ailesi içinde kadının hem tarlada çalışıp hem de elde edilen ürünlerin tüketilir hale getirilmesi için gereken dönüştürme faaliyetlerini (yiyecek hazırlama, kumaş dokuma, dikme, vb.) hazırlamayı

üstlendiğini söyler. Şehir yaşamında ise kadının üretimden koptuğunu, kamu yaşamında da tamamıyla tecrit edilmiş şekilde aile içinde yaşamını sürdürdüğünü ve ev içi işlerle uğraştığını aktarır. Geçimi bakımından erkeklere bağımlı olan bu kadınların, neyi yapıp neyi yapamayacaklarını, hangi gün sokağa, ne kılıkta çıkabilecekleri vb. durumların devlet tarafından kadınlara pek az hareket esnekliği bırakacak şekilde düzenlendiğini vurgular (Tekeli, 1985, s.51).

Tekeli, Tanzimatla başlayan “Batılılaşma” sürecinde, bir taraftan Batı kapitalizmiyle ticaret yapılan büyük şehirlerde, bir taraftan da pazar için üretimin girdiği Ege, Çukurova ve Amik gibi bölgelerde kırsal yapıda meydana gelen değişmelerin kadının statüsünü de etkilemeye başladığını ifade eder. 1858 Arazi Kanunu’nda kız ve erkek çocuklara eşit miras hakkının tanınması, kızlar için ilk rüştiyelerin, ebe ve öğretmen okullarının açılması, kadının ailedeki aşağı konumunun dönem aydınlarınca eleştirilmesi gibi ideolojik değişimlerin İstanbul ve Selanik gibi büyük şehirlerde ilk feminist kadınların ortaya çıkmalarına ortam hazırladığını vurgular (Tekeli, 1985, s.51).

Van Os, Osmanlı’da feminist denilebilen kişilerin, her ne kadar düşüncelerinde kadının ailedeki yeri ve ondan doğan rol ve görevlerinin vatan, millet hatta ırk için ne kadar önemli olduğunu vurgulasalar bile bazı “feminist” olarak nitelendirilebilecek isteklerde bulduklarını ve bu isteklerden en önemlisinin de eğitim hakkı olduğunu ifade eder. Van Os, kadının aile içindeki yerine önem verilmişse de kadınların özellikle de II. Meşrutiyet’ten sonra kendilerine aile dışında da bir rol biçtiklerini, hem birey olarak hem de dernek kurarak Osmanlı Devleti’ne ekonomik ve askerî alanda katkıda bulunabilecekleri görüşünde olduklarını belirtir. Nitekim dernek faaliyetleri aracılığıyla ilk amaçları feminist olmayıp milliyetçi olmasına rağmen bu durumun yine de kadınların toplum içindeki yerinin değişmesine yardımcı olduğunu savunur (Van Os, 2009, s.336).

Göçeri, Osmanlı Türk toplumunun, Aydınlanma Düşüncesi’nin en çok eğitim konusundaki anlayışını kabul ettiğini belirtmiştir. O, Osmanlı Türk aydınlarının kadınların da en az erkekler kadar akıllı birer birey olduklarını kabul ettiklerini ve dinsel argümanları da kullanarak “Aydınlanma Düşüncesi”ni Türk toplumuna özgü bir hale getirmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Bu konuda devletin ve bürokrasinin de eğitim alanında ciddi iyileştirme çabası içinde olduklarını aktarmıştır (Göçeri, 2004, s.65). Tanzimat Dönemi’nden itibaren Osmanlı’daki geride kalma düşüncesinin altında yatan nedenlerden biri olarak kadınların eğitimsizliği görülmüş, ilerlemenin sürdürülmesi için de kadınların eğitilmesi gerektiği düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Tanzimat Fermanı incelendiğinde, kadınları doğrudan ilgilendiren hükümler yer almadığını görmekteyiz. Her ne kadar kadınlarla ilgili bir hüküm olmasa da ferman kadınlar adına önemli bir kırılma anı sayılmıştır. Bu dönemde değişimin artmasıyla birlikte özellikle kadınların eğitilmesi konusu üzerinde durulmuş ve buna yönelik çalışmalar yapılmıştır. Kız çocuklarının eğitimi ve meslek sahibi olmaları için bazı değişiklikler yapılmış, yeni okullar açılmış böylelikle kadınlar, eğitim ve çalışma hayatında daha fazla görünür olmaya başlamışlardır.

Akagündüz, II. Meşrutiyet Dönemi’ni farklı düşüncelerin, yeni kişiler ve araçlarla görünür olmasını sağlayan dönem olarak tanımlamıştır. Osmanlı’da bu dönemde gerçekleşen değişimler, Türk kadınının her anlamda incelenmesini ve üzerine tartışılmasını sağlarken bunun yanında kadınların değişmesini isteyen veya istemeyen insanları da karşı karşıya getirmiştir. Kadın dergileri, düşünce, sanat ve edebiyat dergileri, kadın konusuna farklı bakış sunmaları ve bu konunun gündeme getirilmesi açısından önemlidir. Bu dergilerden biri de *Kadınlık* dergisidir. Dergi, sahip olduğu düşünce ve nitelikli yazılarıyla dikkat çekmiştir. 1914’te dergide yayınlanan kadınlarla ilgili metinler, kadınların taleplerinin ne olduğunu somutlaştıran çok önemli yazılardır. Dergi, İstanbul ile sınırlanmaksızın Osmanlı Devleti çatısı altında yaşayan tüm kadınların haklarına odaklanarak taşrada da bir kadın hareketini savunmaktadır. Dergide, kadınların dernekleşerek toplumsal konularının yükselebileceğine dair bir görüş savunulmaktadır. “İttihat-ı Nisvan” adlı cemiyet aracılığıyla taşradaki kadınların eğitilmesi için yapılanlar da yine bu derneğin vizyonunu göstermesi açısından önemlidir. Dergi, kadının sadece okuryazar olabilmesi için eğitilmesini eleştirerek kadınların eğitim alması ile çalışma yaşamı arasında bir bağ olduğunu bu yüzden de kadınların çalışma hayatında daha fazla yer alabilmesi için eğitilmesi gerektiğini savunmuştur (Akagündüz, 2020, s.33). 13 Mart 1914’te Aliye Hâşmet’in Kadınlık dergisinde yayınlanan “Feminizm Yahut Hukuk-u Nisvan” isimli makalesinde feminizm ve bilim arasındaki ilişki, bilimsel bir dil kullanılarak sentezlenmiştir. Yazısında sözde yapılan bazı yeniliklerle kadınların değiştirilemeyeceğini ifade eden Aliye Hâşmet, bilime olan inancın artmasıyla beraber kadın sorununun köküne inilebileceğini düşünmüştür. Ona göre kadın hakları konusundaki tartışmanın temelini anlamak, kadın sorununu çözmek için en önemli hususlardan bir tanesidir (Akagündüz, 2020, s.28-29).

1869'da Terakki-i Muhaderat'la başlayan kadın dergi ve gazetelerinin sayısı Cumhuriyet'e kadar kırka ulaşmıştır. Bu dönemde, Hanımlara Mahsus Gazete, Şüküfezar, Demet, Mehasin, Kadın, Kadınlar Dünyası gibi kadın dergileri çıkarılmıştır. Bu dergiler kadınlara kendilerini birey olarak ifade etme, sorunlarını dile getirme fırsatı sunma, her kesimden kadınların yazma korkularını giderme, taleplerini iletme ve sesini duyurmada önemli birer araç olmuşlardır. Aynı dönemde, otuza yakın kadın ve yardımlaşma derneği kurulmuştur. Bu dernekler, bireysel talepleri örgütlü kitlelere dönüştürmede, sorunların çözümünde, ortaya konulan önerileri uygulamaya geçirmede yardımcı olmuştur. İlk kurulan dernekler, savaşların açtığı yaraları sarmaya yönelik kurulan yardım dernekleriydi. Dernekler arasında kız çocuklarının eğitimi temel amaç edinen ve kadınların iş hayatına girebilmeleri için mesleki eğitim veren dernekler de mevcuttur. Ulviye Mevlan (1893-1964) tarafından kurulan "Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti" (Osmanlı Kadınının Hakkını Savunma Derneği) ise "Kadınlar Dünyası" (1913-1921) adlı yayın organı ile Osmanlı feminist hareketine bir örnek oluşturmuştur. Bu dönemde kadınlar gerçekleştirdikleri konferanslarda tartışarak isteklerini belirginleştirmişlerdir. Osmanlı kadınları da hemcinslerinin diğer ülkelerde sordukları soruları sormaya başlamışlar, kendilerine uygulanan ayrımcılığı sorgulamışlardır. Erkeklerle kendi durumlarını kıyaslayan kadınlar bu duruma isyan ederek çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazmaya başlamışlardır. Yazılara baktığımız zaman kadınların çözümü kendilerinde aradıklarını görmekteyiz (Çakır, 2007, s.431-435). "Teali Nisvan Cemiyeti" de Halide Edip (Adıvar) Hanım tarafından 1908'de kurulmuştur. Bu cemiyet, kadınlara seçme ve seçilme haklarının verilmesini savunarak İngiltere'deki kadın hareketi ile de ilişki içerisinde olmuştur. Cemiyet, üyelik için Türkçeyi iyi yazıp okumak, İngilizce derslerine devam etmek gibi koşulları isteyerek üyelerinin eğitimine ayrı bir önem vermiştir. Cemiyetin amacı, ulusal geleneklere bağlı kalarak kadınların gelişmesini sağlamaktır (İlkhani, 2018, s.62).

Osmanlı'daki kadın hareketi, Batı toplumlarında, özellikle de İngiltere'deki gibi radikal bir süfrajist hareketine dönüşmemiştir. Bununla beraber XX. Yüzyılın başlarında, Osmanlı kadınları, uluslararası platformlarda yer alarak kadın haklarını savunma cesareti göstermişlerdir. 1900'de Paris'te, 1904'te Berlin'de düzenlenen uluslararası kadın kongrelerinde Osmanlı Devleti'ni temsil eden iki kadın konuşmacı, Türk kadınlarının yasal durumunu anlatmışlardır. Yüzlerce yıllık teokratik bir mutlak monarşinin yönetimi altında bulunan Türk kadınları, XIX. Yüzyılın ortalarından başlayan aydınlanma ve mücadelesini çok kısa bir sürede uluslararası gelişmeleri takip edecek bir düzeye çıkarabilmiştir (Doğru, 2023, s.269-270).

Kadınlar, II. Meşrutiyet dönemindeki düşünürler arasında toplumun değişiminin ve ilerlemesinin anahtarı olarak görüldükleri için dönemin aydınları tarafından da üzerine çokça tartışılan ve yazılar yazılan bir konu haline gelmiştir. Bu dönemde kadın ile ilgili konular sadece aydın Batıcılar tarafından değil aynı zamanda İslamcılar ve Türkçüler olarak adlandırılan aydınlar tarafından da ele alınmıştır. Kadınlar ile ilgili konular, dönemin İslamcı aydınları tarafından eleştirilmiş, kadın hareketleri ve kadın söylemleri Avrupa özentiliği olarak değerlendirilmiş, bunun Batı'dan alınabilecek bir şey olmadığı savunulmuştur. Batı savunucusu aydınlar da gelenek - göreneklerin etkisiyle kadınların haklarının ellerinden alındığı görüşündedirler ve bunun artık değişmesi gerektiğini savunmuşlardır. Türkçüler ise kadınların toplumsal yaşama katılmaları gerektiğini, bunun sosyal dönüşüm için önemli olduğunu ve ekonomi alanında ilerlemek için kadınların çalışma hayatına dahil olması gerektiğini savunmuşlardır (Özkiraz ve Arslanel, 2011, s.8).

Osmanlı Devleti'nde aile ile ilgili konularda, İslam Hukuku geçerli olmuştur. 1917'de yayımlanan "Aile Kararnamesi" ile birlikte aile hukukunda ilk kez düzenlemeler yapılmış, kadınlara bazı önemli haklar verilmiştir. Nişanlanmaya hukuki bakış açısı getirilmiş, evlilikte yaş sınırı kızlarda 17, erkeklerde 18 olarak belirlenmiştir. Ayrıca nikah kıyılırken nikah memuru ve iki şahit olmadan evliliğin geçerli olmayacağı yasallaştırılarak evlilik ve boşanmanın ancak devletin kontrolünde gerçekleşebileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Erkeğin ikinci bir kadınla evlenebilmesi ise ilk evlendiği kadının rızasına bırakılmış, boşanma durumları için de aile meclisi kurulmuştur (Aydın, 2015, s.88).

İttihat ve Terakki'nin kadınlara yönelik yaptığı çalışmalar, kadınların toplumda daha aktif yer almasında önemli olmuştur. Cemiyet, özellikle bu dönemde artan Türk milliyetçiliğini, ideolojik düşünce olarak kullanmış ve kadını bu düşünce çerçevesinde yeniden tanımlamıştır. Bu yeniden tanımlamaya göre kadın, aile ve nüfus politikalarında araç olarak kullanılmalıdır. Türk kadınları için Batılı kadınların sahip olduğu haklara ve görünüme sahip olması aynı zamanda Türk soyunun devamı için çocuklar doğurup vatana katkı sunmaları için de önemli görülmüştür.

İttihat ve Terakki, politikaları gereği, partilerinde kadın kollarını meydana getirmişlerdir. Kadın Kolları, kadınlar için çeşitli etkinlikler yaparak kadın derneklerinin kuruluşlarına da destek vermiştir. II. Meşrutiyet zamanında kadınlar, siyasi hayata katılmayı öncelikleri olarak görmemişler daha çok sosyal hayatta hukuki

haklar elde etmeyi ve erkeklerle aile yaşamında aynı haklara sahip olmayı istemişlerdir (Özkiraz ve Arslanel, 2011, s.4).

II. Meşrutiyet ile birlikte Osmanlı'da kadın hareketleri, eskiye nazaran kadınların durumunu bazı sosyal alanlarda iyileştirmiş olsa da kadınların siyasi katılımı konusunda yetersiz kalmıştır. Kadın ve erkek arasındaki siyasi olarak yapılan ayırım yalnızca siyasi yönden değil kadının diğer birçok konuda da geride kalmasına sebep olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın ve Millî Mücadele döneminin yarattığı etkiler ile feminizm hareketleri, 1920'li yıllarda esas olarak siyasal hak arayışına evrilmiştir. Ulviye Mevlan, bu evrilmeyi dönemin kadın hakları savunucusu sayılan "Kadınlar Dünyası" isimli dergideki makalesinde yakın zamanda kadınları mebus olarak görebileceklerini bunun artık tahakkuk etmiş bir gerçek olduğunu yazmıştır. Dönemin çoğu feminist yazar ve düşünürleri, kadınların siyasete katılmalarının ön koşulu olarak kadınların eğitilmiş olmalarına bağlamıştır. Meclisteki çoğu erkek vekil de kadınların siyasi hayata girmeleri için önce eğitim alarak aydın bir hale gelmelerini öne sürmüşlerdir (Metintaş, 2018, s.111-112).

2.3. Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın Hakları ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Atatürk'ün toplumu çağdaştırma yolunda başlıca uğraşlarından birisi Türk kadınlarının sosyal statüsünü kökünden değiştirmek ve kadınları kendilerine güvenen birer vatandaş haline getirmek olmuştur. Bu uğurda mücadele edilecek şey bu kez geleneksel değer yargıları ve kalıplarıdır.

Berktaş'a göre Millî Mücadele'de kadınlar her ne kadar erkeklerin görevlerini başarıyla üstlenebildiklerini kanıtlamış olsalar bile bu durumun kadınların geleneksel rollerinde köklü değişiklikler yaratmadığını, böylelikle de 1920 ve 1930'ların başlarında kadınlara toplumsal ve siyasi hakların hangi koşullarda sağlanacağını belirleyenlerin Cumhuriyet Türkiye'sinin kurucu ve önderleri olan erkeklerin olduğunu vurgular. Bunun yanında yapılan reformların somut ilerlemeleri mümkün kılan çerçeveleri sağladığını da belirtir. Kadınların konumlarında meydana gelen iyileşmelerin, Kemalistlerin mücadele ettikleri geleneksel değerlerin değişmesi için bir araç olduğu kadar kendi başına da bir amaç olduğunu vurgular. Bu dönemde yapılan reformların getirdiği hukuksal eşitliğin, birçok Batı demokrasisinde kadınlara benzer haklar tanınmadığı dikkate alınır, oldukça ileri aşamalar olduğunu da belirtir (Berktaş, 1994, s.21).

Kadınlara tanınan hakların, erkeklerin olduğu bir mecliste yine erkeklerin verdiği kararlar sonucunda olması, özellikle Türk kadınlarına tanınan siyasi hakların kazanma mücadelesinde istenilen düzeyde başarının elde edilemeyeceğinin göstergesi gibiydi. Mecliste, kadınlara verilecek haklar konusunda yaşanan tartışmalar sonucunda verilen haklar, kadınlara verilen bir lütf gibi gösterilmiştir. Dönemin Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, "Türk kadını, kendi evinin işlerinde olduğu gibi belediye işlerinde de temiz ve ciddi yerini alacaktır." diyerek kadınlara ev sorumluluğunun yanında bir de işyeri sorumluluğunun yüklemiş, "Türk çocuğunun tarihte en yüksek seviyeli bir insan olarak tanınması"ni da yine Türk kadınına bağlamıştır. Ona göre kadın, ev işlerinin idaresini elinde bulundurmaktadır ve köylerde de bu idare hakkının verilmesi bir vazifedir (Emiroğlu, 2022, s.1188).

Kadına yönelik bazı hukuki hakların verilmesi, Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra 1924 Anayasası ile başlamıştır. 1924 Anayasasınının 69. maddesinde; "Türkler kanun karşısında eşittirler ve ayrıksız kanuna uymak görevindedirler. Her türlü grup, sınıf, aile ve kişi ayrıcalıkları kaldırılmıştır ve yasaktır" denilerek kanunlar önünde de kadın-erkek eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır. 87. maddede ise kadın ve erkek bütün Türklerin ilköğretimden geçme ödevine sahip oldukları ve eğitimin devlet okullarında parasız olduğu şeklinde yer alan kanunla beraber özellikle de kız çocuklarının eğitimleri, ailelerin inisiyatifine bırakılmayarak devlet kontrolüne alınmıştır (Alanka ve Mertoğlu, 2023, s.723).

Atatürk, kadınların özgürlüklerini elde etmesi yolunda sosyal konumunun yükseltilmesi sürecini belirli aşamalarla hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu aşamalar şunlardır:

- *Birinci adım*, kadın-erkek eşit eğitim hakkı
- *İkinci adım*, kılık kıyafetin düzenlenmesi
- *Üçüncü adım*, kadına medeni haklarının tanınması
- *Dördüncü adım*, kadınlara siyasi haklarının tanınması
- *Beşinci adım*, kadın haklarının uluslararası boyuta taşınması (Kaymaz, 2010, s.346-349).

Atatürk, toplumdaki ekonomik büyümenin yalnızca erkeklerle sağlanamayacağından kadınların da bu alanda etkin rol almasını istemekteydi. 1923'te yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde, Türkiye'de kadınların maden ocaklarında çalıştırılmasının yasaklanması, çalışan kadınlara her ay üç gün izin verilmesi, hamile

kadınlara doğumdan önce ve sonra olmak üzere toplam sekiz haftalık ücretli izin verilmesi kararları alınmıştı. Böylece kadınlar çalışma hayatına özendirilmekteydi. 1930'da "Umumi Hıfzıssıhha Kanunu" ile kadınların doğumdan önce ve doğumdan sonraki sağlığı ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. 1936 yılında İş Kanunu ile birlikte kadınların gece sanayi işlerinde çalışması yasaklanmıştır. Kadınların ağır ve tehlikeli işlerde, yer altında, kablo döşemesinde, lağım kanalı ve tünel yapımında çalışması yasaklanmıştır. 1945'te İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ile Analık Sigortaları (doğum yardımı) Kanunu düzenlenerek kadınlara iş yaşamlarında bazı haklar verilmiştir (Öztürk, 2020, s.63-66).

Osmanlı dönemindeki hukuk sistemi, evlilikte erkekler için çok eşlilik uygulamasına izin vermektedir. Resmî nikah sırasında herhangi bir görevlinin yer alması zorunluluğu da yoktu dini nikahla evlenmek yeterliydi. Evlilik yaşı özellikle kızlar için çok küçüktü. Boşanma ise erkeğe tanınmış bir ayrıcalıktı. 1926'da kabul edilen Türk Medeni Kanun'u, aile yaşamını önemli ölçüde demokratikleştirmiştir. Bu kanun ile kadınların lehine yapılan değişiklikler şunlardır:

- Birden fazla kadınla evlenmek yasaklanmıştır
- Evlenme akdi için iki şahitle beraber resmî nikah memuru önünde yapılması zorunluluğu getirilmiştir
- Evlilik için kadın ve erkek için yaş sınırı artırılmıştır.
- Ailelerin kızları adına evlenme yapabilmeleri ortadan kaldırılarak, temsilci yoluyla evlenme yasaklanmıştır.
- Medeni Kanun boşanma konusunda erkek ve kadına aynı hakları tanımıştır.
- Boşanma durumunda kadın ve çocukların hakları teminat altına alınmıştır.
- Miras konusunda cinsiyet ayrımı kaldırılarak kadın ve erkeğin eşit pay hakkı alması sağlanmıştır (Saygın, 1998, s.546-547).

Bununla birlikte aynı yasada, cinsiyet eşitliğini kadınların aleyhine bozan ve cinsiyetçi bir anlayışı sunan hükümler de yer almaktaydı. Bu hükümlerden bazıları;

"Erkek evlilik birliğinin reisidir."

"Evi seçme hakkı ve sorumluluğu kocaya aittir."

"Kadının çalışmak istemesi durumunda oluru kocasının iznine tabidir."

"Evlenme ile birlikte kadın reis olan kocasının soyadını taşımak zorundadır."

"Hanenin idare ve yönetiminden koca sorumludur."

Bu nedenle, bu yasa kadınlara daha önce sahip olmadıkları yeni haklar tanımakla birlikte kadını hâlâ kocasına tabi olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, kadının asıl görevi, ev işçiliği ile ilgili faaliyetler olarak görülmüştür. Dolayısıyla ataerkil temelli aile iş bölümü hakimdir. Ayrıca annelik de millileştirilerek siyasallaştırılmıştır. Anneliğe atfedilen bu önem nedeniyle "ulusal kimlik oluşturma" projesi kapsamında nüfus artırma politikası güdülen kadınların kürtaj yapması da Türk Ceza Kanunu kapsamında yasaklanmıştır (Cevri, 2020, s.10-11).

Afet İnan, kadınların siyasi haklar elde etmesini, ulus inşasının önemli bir adımı olarak değerlendirirken sosyal konumunun da modern olmanın başlıca koşulu olduğunu ifade etmektedir. İnan, aydın Türk kadınlarına iki türlü vazife düştüğünü; bu vazifelerden birinin kadın haklarını görev karşılığında kullanmak diğerinin ise bunları bilmeyenlere öğretmek, telkinlerde bulunmak olduğunu söyleyerek hakların kullanılmasının karşılığı olarak kadınların toplumda vazifeler alması gerekliliğine vurgu yapmıştır (Çetinkaya, 2023, s.365-366).

Tekeli'ye göre, 1930 yılında kadınların belediye seçimlerine katılabilmelerinin sağlanması ve daha sonra 1934 yılında da kadınların siyasi haklarının genişletilmesi Türkiye'nin demokratik politikalar izleyeceği ve demokrasiyi hâkim kılacağı yönünde bir izlenim oluşturmaktan ibaret olmuştur. Böylesi bir izlenimin oluşmasının da dönemin sahip olduğu özellikler bakımından oldukça önemli görüldüğünü belirtir (Tekeli, 1982, s.119).

Kadınların mecliste bulunmaları başlarda meclisteki kadın sayısı ile hızlı olmuştur ancak her geçen yıl kadın milletvekili sayısı düşmüştür. 1935 yılında kadın milletvekili sayısı 18, 1943 yılında 16, 1950 yılında 3 ve 1957 yılında ise 7'dir. Bu tarihlerde kadın Bakan bulunmamaktadır. Kadınların siyasi alanda kendini gösterememesinin toplumun da kadını siyasetten uzak tutmasına neden olduğu söylenebilir. Devletin

organları aslında toplumun organı gibidir ve bu doğrultuda devlet organındaki eksiklik toplumun siyasi arenada demokratik manada tam anlamıyla gelişip ilerlemediğinin göstergesi gibidir. Cumhuriyet'in ve demokrasinin tanıdığı hakların uygulamadan kaynaklı sorunlar nedeniyle uzun yıllar demokrasinin işleyişinde aksaklıklara neden olduğu söylenebilir (Emiroğlu, 2022, s.1191).

Kadın konusunda Kemalizm, medeniyet değişimi tasarımıyla kadınlara "toplumsal görünürlük" kazandırmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, Kemalist reformlar, kadının toplum içindeki konumunu ve toplumsal sistemi değiştirmeyi amaçlamıştır. Siyasal alandan çok yaşamsal alanın derinliklerini, kolektif kimliği ve cinsiyet ilişkilerinin tanımını, Batı kültürel modelinin manyetik alanına sokmuştur. İlkokuldan itibaren kız-erkek karma eğitim, kadınların okuyarak meslek sahibi olmaları, kadınlara verilen siyasi haklar, kadınların giyimlerinin modernleştirilmesi, aile ve çalışma yaşamında erkeklerle birlikte yer almalarını sağlamaya çalışması, ulusal kimlikle temellenmiş Batıcı medeniyet projesini pekiştirmiştir (Arıkan, 1998, s.365).

2.4. Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi

Türk toplumlarında, Türk kadını imgesi belirlenirken kadının toplum içindeki konumu ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin değerlendirmeler yol gösterici olmuştur. Çünkü kadınların konumları ve toplumsal cinsiyet rolleri, toplumun kadınlara yüklediği anlamı göstermektedir (Çelik, 2016, s.264). Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Türkiye'deki kadınların Batı'daki kadınlar ile aynı seviyede olabilmeleri ve toplumda daha fazla söz sahibi olabilmeleri için bazı değişiklikler yapılmıştır. Fakat gerçekleştirilen bu reform hareketleriyle kadınlar için sosyal, siyasi ve ekonomik alanda sahip olacağı hakların, devleti yöneten erkekler tarafından belirlenmesi durumu "devlet destekli bir feminizm" durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu durum, kadınların özgür bir iradeyle karar alma süreçlerine katılımının sınırlanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda hem Medeni Kanun hem "Seçme ve Seçilme Hakkı" gibi kadınları kapsayan düzenlemelerle oluşturulan "modern kadın imajı", aslında devlet destekli feminizmin ortaya çıkardığı devletin kontrolündeki kadınlar yaratmıştır. Kadınlara biçilen düşünce ve davranış kalıplarına göre bilgili, görgülü, eğitilmiş, sosyalleşmiş varlıklar olarak ahlaki olarak da namuslu, iffetli, ailesine bağlı olan bir kadın imajını da ortaya çıkarmıştır. Kadın ancak bundan sonra erkekle bir arada topluma dahil edilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet açısından kadınlar özgür, çeşitli haklara sahip, eğitilmiş ve eşit yurttaş olmalı fakat bütün bunları devletin sınırlarını çizdiği alanda yapmalıydı. Bu nedenle, görünüşteki kadın haklarından yana söylemine karşın Cumhuriyet rejimi, kadın haklarını dış dünyaya karşı demokratikleşme simgelerinden biri olarak kullanmıştır (Hamzaoğlu, 2017, s.84-85).

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu günden itibaren bağımsızlığını korumayı, Batılılaşmayı, modernleşmeyi ve çağdaş medeniyetler seviyesine çıkmayı birincil hedefleri arasına koymuştur. Bu hedeflere ulaşmada yeni kadın, yeni aile, yeni çocuk imajı Osmanlı dönemindekinden çok farklı olarak Cumhuriyet ideolojisine has olmalıydı. Bu nedenle yeni düzende, çocuğun ve kadının fiziksel görünümü, ideolojisi, eğitimi, misyonu ve ahlaki gibi unsurlarda büyük bir değişim sürecine girilmiştir. Basın da aileye yönelik yeni imajın toplumda benimsenmesinde önemli bir görsel ve düşünsel araç haline gelerek yeni Türkiye'yi bütün dünyaya göstermek arzusuna girmiştir. Aile hayatı, kadın ve çocuklara yönelik yayınlar yoluyla topluma aktarılmaya çalışılmıştır. Fakat basın ve yayın araçları, kırsal kesimlere pek fazla ulaşamadığı için söz konusu imajlar daha çok şehirlerde yaşayan insanlara etki etmiştir (Çakır, 2011, s.10-11).

Cumhuriyet Dönemi'nde kadınların kamusal alanda görünürlükleri ve elde etmiş olduğu haklar artmış olsa da Cumhuriyet ideolojisi ataerkil sistemi yeniden üreterek farklı bir versiyona çevirmiştir. Bu dönemde eğitime alınan kızlardan aynı zamanda "iffetli" olmaları da istenmiştir. Kadınların birincil görevleri ise annelik ve eş rollerini yerine getirmeleriydi. İyi bir anne ve eş olmak demek Cumhuriyet'in emanet edileceği sağlıklı ve eğitilmiş kuşakların iyi yetiştirilmesi demektir. Yeni rejimde sağlıklı kuşakları yetiştirme görevi hem kadınların hem de eğitim sisteminin sorumluluğuna bırakılmıştır. Bu bağlamda dış görünümü, eğitimi, sahip olduğu haklar ile yeni ülkenin simgeleri olan Cumhuriyet kadını imajının devlet elinde olan radyo ve televizyonlarda 1970'lere kadar sürdürüldüğü görülmektedir. Yine bu dönemde radyo programlarının yanında dönemin önemli basın yayın aracı olan kadın dergileri tarafından da bu yaklaşım devam ettirilmiştir (Işık, 2021, s.218).

Cumhuriyet rejimi, "İdeal Türk kadını nasıldır?" fikrini, çeşitli yasalarla şekillendirmiş, dönemin gazete, dergi, kitap, sinema, radyo araçlarıyla Türk halkına aşılama çalışmıştır. Bahsi geçen imajda, Türk kadını anne, eş, evlat olarak evde toplumsal cinsiyet rolüne uygun sorumluluklarını yerine getirirken aldığı eğitim ve iş yaşamındaki duruşuyla da modern bir görünüm kazanmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet Dönemi'nde okuyup meslek sahibi olan birçok kadın bir süre sonra mesleklerini bırakarak toplumun kendisine biçtiği geleneksel ev kadını rolüne geçmiştir. Kadının ilerlemesi daha çok kılık kıyafette aranarak dış görünüş ön

planda tutulmuştur. Örneğin “Gürbüz Çocuk Müsabakası”, “Evin Kraliçesi Müsabakası”, “Çok Evlatlılar Müsabakası” ve “Güzellik Yarışmaları” aracılığıyla evde çocuk yetiştiren kadın profili, marifetli olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet Dönemi’nde kadına biçilen meslekler de öğretmenlik ve hemşirelik olarak seçilmiştir. Bu mesleği yapan kadınların topluma örnek olması amacıyla geniş kıyafetlerle kadınlığı gizlenmiş, saçları toplanmış ve ciddi duruşlarıyla inkılapların koruyucusu ve geliştiricisi olarak sembol haline getirilmiştir (Emiroğlu, 2022, s.1194-1195). Ulusal kimlik arayışındaki Türkçüler için yeni düzen, "millî aile" ve "millî terbiye" ile temellendirilecekti. Toprak'a göre, o döneme kadar "özel" alan kapsamına giren ailenin "kamusallaştığı", ulusal normlar ışığında tanımlandığı görülmektedir. Aile ulusallaştırılarak kadınlar da bu ulusal davanın toplumsallaşması için en önemli yardımcı araç haline gelmiştir (Toprak, 1988, s.166).

Cumhuriyet’le birlikte başlayan sosyal dönüşüm hareketi tüm hızıyla ilerlerken toplumsal yaşamın gelişmesine yönelik toplumun en küçük yapı taşı olan aile kurumu düzenlenmeye çalışılmıştır. Ailelerde, kadınların eğitici ve öğretici rolüne ağırlık verilerek toplumsal bilinçlenmede ilerlemenin sembolü haline getirilmiştir. Bunun yaygınlaştırılması için birçok kadın bir araya gelerek çeşitli dergiler çıkarmış, dernekler kurmuşlardır.

Bu dönem yayın hayatında sahibi veya yazarları yalnızca kadın olan dergilerin yanında sahibi veya yazarları erkek olan kadın dergilerine de rastlanılmaktadır. Dönemin en önemli dergileri; Süs, Çalığışu, Yıldız, Firuze, Kadın Yolu, Hanımlar Alemi ve Asar-ı Nisvan’dır. Toplumsal yaşamda varoluş mücadelesinin yansımaları bu dönemde kendini en iyi bu dergilerde göstererek kadınlar için toplumsal yaşamda önemli bir dönüşümün yaşanmasına sebep olmuş, Türk kadınlarının dünyaya bakış açılarını değiştirmiştir (Altunbay, 2013, s.457).

Kadın kıyafetlerinin değişimi, Cumhuriyet Dönemi’nde devlet ideolojisi olarak benimsenmiştir. Yönetici kadro, yaptıkları konuşmalarda kıyafet dönüşümünü bütün kesimlere teşvik etmeye çalışmış ve bu amaçla birtakım inkılaplar yapmıştır. Kadınlar, modayı basın yayın aracılığıyla takip etmiş, dergiler de bu konudaki yayınlarını daha çok ön plana koymuştur. 1923 yılında “Süs” dergisinde, Türk kadınlarının kıyafetleriyle ilgili bazı önerilere yer verilmiştir (Bukarlı, 2017, s.63). Dönemin önemli gazetelerinden olan Cumhuriyet gazetesinde 1930’ların başında Türk kadını, yayınlarda Cumhuriyet’in kraliçesi, aydınlığın temsilcisi, tasarruf yapan, evini geçindiren, güzel ve bakımlı şeklinde yansıtılmaktaydı. Gazetede güzellik yarışması kuponunun olduğu sayfada, Avrupa ve Amerika’dan kadın görselleri verilerek Batı’nın kadın dış görünüşü gösterilmeye çalışılmaktaydı. Kadın profilinin ağırlıklı olarak ön planda olduğu bu sayfa, erkek dünyasını geliştirecek herhangi bir bilgi içermemesi bakımından modernleşmenin sadece kadınların omuzlarına yüklenen görevler olduğu izlenimini yaratmaktadır (Emiroğlu, 2022, s.1192).

Cumhuriyet dönemi edebiyatı ve sanatında, Anadolu kadını çalışan, üreten, aile ekonomisine destek olan rolleri ile güçlü bir imge şeklinde yansıtılmıştır. Cumhuriyet ile beraber kadın imgesi, modernleşmenin ve millî birliğin sağlayıcı sembolü olarak iki şekilde kullanılmıştır. Cumhuriyet kadını imgesine baktığımız zaman oluşturulan bu imgede, kadınlara hem ekonomik hem de toplumsal açıdan erkeğe yardımcı olan bir rol aynı zamanda da geleceğin inşasında da anne olarak bir misyon yüklenmiştir. Kadınlar, okullarda öğretmen rolüyle de resmî ideolojinin uygulayıcıları ve taşıyıcıları olarak çalışmışlardır.

Kadın figürü, eski Türk sanatından beri çeşitli sanat alanlarında kullanılmış önemli bir figürdür. Cumhuriyet Dönemi sanatçıları arasında da eski Türk sanatında oldukça yaygın olarak kullanılan kadın figürü, birçok önemli eserde kullanılmıştır. Türk resim sanatının öncü isimlerinden biri olan İbrahim Çallı, resimlerinde kadınları, güçlü ve zarif bir şekilde resmetmiştir. Ressam Nuri İyem de yapıtlarında kadın imgesini modern bir bakış açısıyla resmeden bir diğer sanatçıdır. Neşet Günel da çalışmalarında kadınların sosyal yaşamdaki konumlarını vurgulamış ve onların güçlü duruşlarını ön plana çıkarmıştır. Ressam Turgut Zaim ise eserlerinde kadın figürünü toplumcu gerçekçi bir yaklaşımla resmetmiştir. Resimlerinde ağırlıklı olarak kadının toplumsal ve duygusal deneyimlerini ifade eden portreler çizmiştir (Karaduman, 2023, s.82).

Cumhuriyet ideolojisi beden algısında, sağlam kafanın sağlam vücutta bulunduğu şiarından hareketle sağlıklı bir kuşak yaratma amacıyla yol almaktaydı. Doğu güzellik anlayışı olan beyaz ten, yuvarlak hat, yavaş hareket etme, uzun saç, kına sürme yerini Batı’nın güzellik standartları olan zayıf olma, enerjik olma, korseli, kısa saçlı anlayışına bırakmıştır. Sadece güzellik anlayışı değil giyim kuşam standartları da Batılı hale getirilmeye çalışılmıştır. Gerek güzellik anlayışında gerekse de giyim kuşamdaki yenilikler, devlet görevlilerinin eşleri aracılığıyla balolarda, eğlence yerlerinde ve yapılan güzellik yarışmalarıyla gündelik hayata dâhil edilmeye çalışılmıştır (Eke, 2023, s.149-153).

Kadınların yüzlerce yıl toplumsal yaşama katılımının kısıtlandığı ve nüfusunun büyük çoğunluğunun kırsal kesimde yaşayan geleneksel bir toplumdaki, hukuksal alanda eşit yurttaşlığa dayalı, uygar dünyaya açık, cinsiyetçi kalıplardan ve normlardan kurtulmuş bir topluma geçiş hafife alınacak bir toplumsal dönüşüm değildir. Cumhuriyet devrimiyle birlikte önemli bir mesafe katedilmiştir. Elbette Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar geçen sürede kadın hareketinin mücadelesi bu mesafenin kat edilmesinde önemli bir yere sahiptir fakat Osmanlı-Türk modernleşmesinde devletin rolü, güçlü bir sivil toplumun bulunmaması nedeniyle ön plandaydı. Bu nedenle, “devlet destekli feminizm” nitelemesini olumsuz bir çağrışım yapmak amacıyla tarihsel koşulları dikkate almaksızın gelişigüzel kullanmak, anakronik bir değerlendirme yapmakla sonuçlanabilir ve kadın hareketinin modernleşme sürecindeki özgün konumunu bağlamından ayırabilir. Dolayısıyla Cumhuriyet devrimiyle birlikte kadına dair azımsanamayacak ilerlemelerin yaşandığını dikkate almak gerekmektedir (Hamzaoglu, 2017, s.89-90).

3. 1931–1949 DÖNEMİ TARİH DERS KİTAPLARINDA KADIN HAKLARI ve KADIN İMAJI

Atatürk Dönemi'nde, uygar ve modern bir toplum yaratmada eğitim en önemli araç olarak kullanılmıştır. Eğitimde okullarda öğretilen konu üstünde büyük bir titizlikle durulmuş bu kapsamda ortaöğretim için hazırlanmış olan Cumhuriyet Tarihi'ne ait ilk tarih ders kitapları, 1931-1932 eğitim öğretim yılında kullanılmaya başlanmıştır. Tarih ders kitapları, Cumhuriyet'in amaçlarını genç kuşaklara öğretmek, yeni Türk kimliğini yaratmak ve toplumsal dönüşümü sağlamak amacıyla yeniden hazırlanmıştır. Atatürk'ün isteğiyle hazırlanan ve 1931 yılından 1949'a kadar okullarda okutulmuş olan 4 ciltlik tarih ders kitaplarında öğrencilere demokratik ve çağdaş bir anlayış öğretmek, Cumhuriyet'i koruyacak ve onu gelecek kuşaklara benimsetecek kişiler yetiştirmek, ders kitaplarının hedefleri arasında olmuştur. 1930 yılında yayımlanan talimnamede öğretmenlerden Cumhuriyet eğitimi vermeleri için programlar hazırlamaları ayrıca bu programlar haricinde de her fırsatta bunları okullarda uygulamaları istenmiştir. Cumhuriyet değerlerinin gelecek nesillere aktarılmasında ise en büyük sorumluluk kadınlara ve kadın öğretmenlere yüklenmiştir (Şen Ergün ve Gelişi, 2021, s.970).

Copeaux, tarih öğretiminde kullanılan ders kitaplarının, Türkiye'de belirli bir ideoloji çerçevesinde ve askerî geçmişe dayalı olarak 1922'e kadar olan olaylarla yetinerek Cumhuriyet'in kuruluş dönemi sonrası için çok kısa bilgiler içerdiğini, 10 Kasım 1938 yılından sonrasını ise öğrencilere aktarmadığını dile getirmiştir. 1931 yılında açılan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin varlığıyla birlikte de tarihsel söylemin kaynağının doğrudan Kemalizm haline geldiğini ifade etmiştir (Copeaux, 1998, s.40).

Bu bölümde, Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin 1931'de Atatürk'ün bizzat onayından geçerek hazırladığı dört ciltlik ders kitapları incelenmiştir. Bu dört kitap arasında, Cumhuriyet tarihi ve Cumhuriyet kadını imgesiyle ilgili konular, Tarih IV ders kitabında yer almaktadır. Bu nedenle bu konu başlığında ağırlıklı olarak Tarih IV ders kitabı üzerinde durulmuştur. Bu kitaplar içerisinde, Türk kadınları için yaratılmak istenen “Cumhuriyet Kadını” imajı ve Cumhuriyet Dönemi'nde kadınlara tanınan hakların kitaplara yansımaları açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1. Tarih I Ders Kitabı

Tarih I ders kitabında, Anadolu'da bulunan Etiler (Hititler)'deki kadın imajından bahsedilerek bu medeniyetteki güçlü kadın portresi gösterilmek istenmiştir. Etilerde kadın özgürlüğünün yüksek olduğu, kadınların hükümet işlerinde görev aldıkları, bunun dışında hakimlik yaptıkları, erkekler gibi savaşlara gittikleri, kraliçenin en az kral kadar haklara sahip olduğu, Mısır Kralı II. Ramses ile yapılan ünlü anlaşmada kral ve kraliçenin imzalarının olduğu, Maraş'ta bulunan bir Eti kadını heykelinin serpuşunun Türkmen kadınlarının serpuşlarıyla aynı olduğu, bu tarz serpuşların bugün hâlâ Kartal köyü kadınları tarafından kullanıldığı, aynı serpuşun bazı Etrüsk abidelerinde de mevcut olduğu ve Etiler'e ait anıtlar içinde bir kumandan kadın heykeli bulunduğu bahsedilmiştir (Tarih I, 1931, s.135). Etiler'deki güçlü kadın imajının ders kitabında yer alması, Türk kadınının siyasi haklarını elde etmesi başlığı altında verilerek Etiler'in Türklük özelliklerine sahip olduğu vurgulanmış ve günümüzde hâlâ Türkmen kadınlarının kullandığı bir serpuş örneği verilerek aradaki benzerliğe dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Tarih I ders kitabında, hukuki açıdan kadınların sahip olduğu haklar, “Eski Türkler'in Hukukuna Umumi Bir Nazar” başlığı altında yer almaktadır. Bu başlık altında “Nikah ve Aile Hukuku” alt başlığında, nikah için anne ve babanın rızasının şart olduğu bilgisine yer verilmiştir. Yine bu bölümde kadınların, aile hukukunun azası olduğu da belirtilmektedir. Kocanın vefatı durumunda, kadınların çocukların veraset ve velayetleri üzerinde hakkı olduğu bilgisi verilerek Orhun kitabelerinde Kutluk Hakan'ın ölümünden sonra oğullarının velisinin anneleri Bilge Hatun olması örneği verilmiştir. Kitapta, eski Türkler'de güvey

tarafından kadının ailesine verilen maldan (Kaling) bahsedilmiştir. Bu malın at ve koyunlardan ibaret olduğu bilgisi de aktarılmıştır. Türkler'deki medeni hukuk esaslarından bahsedilerek Türkler'de kadının ölen eşinin erkek kardeşiyle evlenmesinin bir gelenek olduğundan bahsedilmiştir (Tarih I, 1931, s.46). Bu bilgiler ışığında eski Türklerde kadının ailedeki konumunun güçlü olduğu vurgusu yapıldığı gözlemlenmektedir.

Ders kitabının “Etiler’de Hukuk ve Din” konu başlığı altında aile hayatına dair kanunlarda, kadın hukukuna yönelik birçok maddenin bulunduğu dikkat çekilmiştir. Etilerde kadın hürriyetinin çok yüksek olduğundan bahsedilerek kadınların devlet kurumlarında görev yaptıkları, hakimlik yaptıkları ve erkeklerle savaflara katıldıkları belirtilmiştir (Tarih I, 1931, s.135).

Tarih I ders kitabında, “Eski Türk Devletlerinde Din” başlığı altında kadın imgesine rastlanmaktadır. Bu bölümde, Türkler’in her soyunda biri büyük atadan, diğeri büyük anadan olmak üzere iki ata olduğundan bahsedilerek soy fertlerinin baba- ata ruhu ile ana- ata ruhuyla kutsandıkları ve fertlerin onlar namına yanan soy odununu söndürmemeye çalıştıkları ifade edilmiştir (Tarih I, 1931, s.50). Ders kitabında “Etiler’de Din” başlığı altında, bir dini mabedin yakınında bulunan kayalıkların üzerinde resmedilmiş bir dini ayinden bahsedilmiştir. Resmedilen bu ayine göre; sol tarafta bir erkek, sağ tarafta bir kadın, ortadaki büyük bir insan kalabalığına doğru yürürler, burada bir ilahe ve bir ilah ile karşılaşır. İlahe, bir vahşi bir hayvan üzerindedir ve ilah ona doğru gitmektedir. İlahe, kadın tanrı şeklinde şahsiyettir. Kralın ondan bahsederken onun kadınlığını dikkate almadığına ve bir kadınlık erkeklik ayrımı gözetmediğine değinilerek, Etiler’de kralın dahi kadın erkek ayrımı yapmadığına dikkat çekilmektedir (Tarih I, 1931, s.136).

“Etiler’de Sanat” başlığı altında, Tel Halef’te bulunan “*Peçeli İlahe*” eserinin önemine değinilmiştir (Tarih I, 1931, s.137).

Genel olarak Tarih I ders kitabına baktığımız zaman Türk kadını imgesi ile ilgili pek fazla bilgiye yer verilmediğini görmekteyiz. Kadın imgesi ile ilgili verilen bilgiler incelendiği zaman da eski Türk devletlerinde kadınların güçlü özelliklerinin ön planda tutulması dikkat çekmektedir. Bu bilgiler ışığında, kitapta güçlü Türk kadını imgesi vurgulanmak istendiğini gözlemlemekteyiz.

3.2. Tarih II Ders Kitabı

Ders kitabında, Avrupa Hun kadınlarının örgü örme, nakış işleme konularında yetenekli olduklarından, Bizans elçilerinden Müverrih Priskos’un Attila’nın zevcesi Kraliçe Reka’nın huzuruna çıktığı zaman etrafındaki kadınların elbiseleri süslemekle ve nakışlar yapmakla meşgul olduklarını gördüğünden bahsedilmiştir (Tarih II, 1931, s.28). Avrupa Hunları’nda edebiyatın gelişmiş olduğu vurgulanarak Hun hükümdarlarının özellikle de Attila’nın, her savaştan döndüğünde halk tarafından karşılanırken halkın önünde Hun kızlarının, Hun sanatçılarının yazdıkları şiirleri söyledikleri belirtilmiştir (Tarih II, 1931, s.28). Aktarılan bu bilgilerle, Avrupa Hun kadınlarının zanaat ve edebiyattaki yetenekleri örneklerle açıklanmıştır. Bunun yanında kadının toplumsal veya siyasal olarak herhangi bir konumundan bahsedilmemiştir.

Tarih II ders kitabında, dini açıdan kadın imgesine çok az yer verilmiştir. Yalnızca “Orta Asya’daki Tukyü Türklerinde Din” konu başlığı altında, kitabelerde *Umay* adlı bir ilahenin adının geçtiğinden bahsedilmiştir (Tarih II, 1931, s.50). Kitapta, “Anadolu Selçuklularında Dini Hayat” başlığı altında, Anadolu’daki bazı Türkmen kabileleri arasında, Eski Türk hayatında önemli bir konumda olan kadınların toplumsal hayatta daha fazla görünür olmasının İslam dinine uymadığı gerekçesiyle diğer kabilelerden farklılık gösterdiği aktarılmıştır (Tarih II, 1931, s.282).

Tarih II ders kitabı incelendiğinde Türk kadını imgesi hakkında çok az bilgiye yer verildiği görülmektedir. Kitapta Türk kadınının toplumsal, hukuki veya siyasal olarak herhangi bir konumundan bahsedilmemiştir.

3.3. Tarih III Ders Kitabı

Tarih III ders kitabında, Osmanlı saray kadınları hakkında; Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan beri Osmanlı Beylerinin ve sultanlarının, ordularına kumandanlık yaptıklarından, yeniçeri düzenine göre hassa askerlerinin sadece padişahın bizzat yer aldığı savaflarda yer aldığından, Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise bu durumun değiştiğinden bahsedilmiştir. Kitapta, padişahların artık seferlere gitmemeye başladıklarından, Osmanlı hükümdarlarının sarayın haremde kapalı bir hayat geçirdiklerinden, eski sağlam, çevik ve cengâver sultanların yerine; miskin, tembel, enerjisiz ve akılsız birtakım kişilerin başa geçtiklerinden bahsedilmiştir. Bu anlatılanlarla harem kadınları hakkında da olumsuz bir imaj yaratıldığı gözlenmektedir (Tarih III, 1931, s.51-52).

Kitapta, Osmanlı duraklama nedenleri konu başlığı altında, duraklamaya sebep olan bazı olay ve durumlar maddeler şeklinde ele alınmıştır. Bu maddelerden biri de “Kadınlar Saltanatı” maddesidir. Bu maddenin altında; Kanuni Sultan Süleyman’dan sonra padişahların şahsen kabiliyetsiz ve ahlaksız oldukları, saray entrikalarıyla kadınların yönetime müdahale ettikleri, padişahların çocuk veya deli olmasından faydalanan valide veya eşlerin saltanat sürdürdükleri, nüfuz kazanan saray kadınlarının israfata yol açtıkları, bu saray kadınlarının başlıcalarının da Kanuni Sultan Süleyman’ın gözdesi Rus Hürrem Sultan ile III. Murat’ın zevcesi Venedikli Safiye (Bafo) ve I. Ahmet’in hasekisi olan Rum Kösem Sultan olduğu belirtilmiştir (Tarih III, 1931, s.63). Ayrıca kitapta cariyelerin devlet işlerine karışmasının, yönetimin düzenini bozduğundan, gittikçe artan masrafların karşılanabilmesi için büyük ve küçük memurların çok çalışmasının yönetimde sorunlar çıkardığından bahsedilmiştir.

Tarih III ders kitabında Türk kadını imgesi, Osmanlı saray kadınları üzerinden ele alınmıştır. Osmanlı saray kadınları ile ilgili olumsuz bir bakış açısı olduğu göze çarpmaktadır. Kitapta, haremdeki saray kadınlarının entrikalarla uğraştıkları, şehzade öldürtebilecek kadar acımasız oldukları ve devletin duraklamasındaki önemli nedenlerden biri oldukları imajı verilmek istenmiştir.

3.4. Tarih IV Ders Kitabı

Tarih IV ders kitabında, siyasi açıdan kadın imgesi olarak yönetim kadrolarındaki kadınlar ele alınmıştır. Türk kadınının tarihî süreç içinde devlet yönetiminde yapmış olduğu görevler ve almış olduğu roller, eski Türk Devletlerindeki bu konu hakkındaki örnekleriyle karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Cumhuriyet Dönemi’ndeki kadınların seçme ve seçilme hakları da kitapta siyasi açıdan kadın imgesi başlığı altında yer almıştır.

Tarih IV ders kitabında, eski Türk Devletlerinde kadınların toplumun tüm alanlarında var olduğu, siyasi bakımdan da kadınların hatun unvanı ile devlet içinde etkili oldukları vurgulanmıştır. Siyasi yönetimin paylaşılması konusunda da eşitlik gözetilerek hatun ve hakanın halka hitapları örnek gösterilerek birbirlerine üstünlüklerinin olmadığı vurgulanmıştır.

Ders kitabında siyasi açıdan kadın konusu, Türk kadınına siyasi hakların verilmesi bölümünde yer almıştır. Bu bölümde, Medeni Kanununun kabulünden sonra Türk kadınlarının toplumsal hayata karışmaları ve alışmaları için dört yıl beklendiği daha sonra 1930 yılında Belediye Kanunu ile Türk kadınına, belediye azası seçmek ve seçilmek hakkının verildiği, verilen bu hakkın, Avrupa’nın birçok ülkesindeki kadınların bile kullanamadıkları bir hak olduğu da ayrıca vurgulanmıştır. Milletvekili seçimleri için de kadınlara bu hakkın verilmesi için uygun bir zeminin arandığı, bu doğrultuda da Mustafa Kemal’in yurt gezilerinde söylemiş olduğu; vatandaşın siyasi durumlarda oyunu kullanmasının hak olduğu, demokrasinin esas şartlarından birinin ancak bu şekilde uygulanabileceği ile ilgili yapmış olduğu konuşmalar örnek verilerek halkın buna hazırlanmaya çalışıldığı belirtilmiştir (Tarih IV, 1931, s.228).

Tarih IV ders kitabında, siyasi açıdan kadın imgesi, kadınlara tanınan belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Kitap 1931 yılında basıldığı ve o dönemde okullarda okutulduğu için 1934’te Türk kadınına verilen milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı konusu kronolojik durum nedeniyle kitapta yer almamaktadır. Ayrıca kitapta, kadınlara verilen siyasi hakların geç verilmesinin nedenleri üzerinde özenle durulmuş ve öncelikle halkın bu duruma alıştırılması için yavaş adımlarla ilerlendiği vurgulanmıştır.

Kadının Osmanlı Devleti’nde aile hayatı içindeki yeri hakkında, “*Bütün aile hukukunda kadın, erkekten aşağı tutuluyordu*” ifadesine yer verilmiştir (Tarih IV, 1931, s.222). Kadın-erkek eşitliğinin aile hayatındaki kadının rolünün güçlenmesiyle olacağı fikri, Atatürk’ün yurt gezilerinde yapmış olduğu konuşmalardan bazı alıntılar yapılarak ders kitabında kullanılmıştır. Kitapta, kadının en büyük görevinin annelik olduğu, ilk terbiye alınan yerin anne kucağı olduğu düşünülürse de bu görevin öneminin anlaşılacağı, bugünün gerekliliklerinden birinin de kadınların her alanda yükselmelerini sağlamak olduğu belirtilmiştir. İslam ve Türk tarihi incelendiğinde Türk kadınlarının sosyal hayatta ilmen ve irfanen erkeklerden geri kalmadıkları bu nedenle de kadınların da erkeklerin geçtikleri bütün eğitim seviyelerinden geçecekleri ve toplumsal yaşamda erkeklerle beraber yürüyerek onların yardımcısı olacaklarıyla ilgili alıntılara yer verilmiştir. Yine kitapta Atatürk’ün toplumdaki kadınlarla ilgili, memleketi gözden geçirdiklerinde tarlalarda erkeklerle beraber çalışan ve öteberi satmak için kasabalardaki pazar yerlerine giden, oralarda bizzat yumurta, tavuk ve buğdayını satan ve ondan sonra kendine lazım olanları bizzat satın alarak köyüne dönen ve aile yaşamında kocalarına, kardeşlerine yardım eden kadınlar göreceklere dair konuşmasına yer verilmiştir. Ayrıca Atatürk’ün halka seslenişinde söylediği; memlekette cehalet varsa bunun genel olduğu sadece kadınların değil erkeklerin de bunun içinde olduğu, annelerin onları adam

etmesi gerektiğini ancak artık bunun için yetersiz kaldıklarını bundan sonra başka zihniyette insanlara ihtiyaç duyduklarını, bu aydın insanları yetiştirecek olanların da sonraki aydın anneler olacağını bu sorunun da yeni Türkiye Devletinin esaslarından birini teşkil edeceğine dair söylemlerine yer verilmiştir (Tarih IV, 1931, s.225-226).

Kitapta, Osmanlı saltanatının kadınlar üzerindeki tüm baskılarına rağmen Anadolu ve Rumeli halkının bu baskılara boyun eğmediği ifade edilmiştir. Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden sonra da kadının hak ve özgürlüklerini korumaya uzun süre devam ettikleri, Osmanlı Saltanatı zamanındaki bütün baskılara, kafirlik tehditlerine rağmen kadınlık aleyhindeki yapılanlara karşı köylerin, kırların, dağların sonuna kadar mücadele ettikleri vurgulanmıştır. Anadolu ve Rumeli köylerine hiçbir zaman çarşaf ve peçe ile kadının kapatılması geleneğinin giremediği, bu yerlerde kadınların her zaman erkeğin çalışkan bir iş ortağı ve samimi bir hayat arkadaşı olarak kaldığı, köylerde ve aşiretlerde Osmanlı sarayının harem geleneğinin uygulanmadığı ifade edilmiştir (Tarih IV, 1931, 223-224).

Kitapta, İbni Batuta'nın kitabından Anadolu Türk kadınlığı ile ilgili alıntılar paylaşılmıştır. Bu alıntılarda; Allah'ın yarattığı güzelliklerin hepsini birden bu ülkede toplandığı, halkın yüzünün çok güzel, elbiselerinin temiz ve yemeklerinin lezzetli olduğu, burada herhangi bir eve girerlerse komşu erkek ve kadınların hallerini hatırlarını sordukları, kadınların örtünmedikleri, oradan ayrılırken de onlara sanki akrabalarıymış gibi veda ettikleri, Türklerin büyük kadınlara ağa dedikleri, Anadolu'dan başka Türk yerlerinde kadınların yüksek mevkiilerde yer aldığı, Türklerin kadınlara çok saygı ve kıymet gösterdikleri, kadınların her yerde kocaları ile beraber buldukları gibi söylemler yer almaktadır (Tarih IV, 1931, s.224).

Kitapta, Osmanlı saltanatındaki kadınların durumlarına bakılarak Türk inkılabının amacının, kadın ve aile hukukuna etki eden yabancı tesirlerden kurtarmak maksadı taşıdığı, halkın menfaatlerine ve halkı zehirlemek isteyenlere meydan vermemek için kadın hukuku ile ilgili düşüncelerin gizlendiği ancak kurtuluş mücadelesinin kazanılmasından sonra Lozan'da barış imzası dahi beklenilmeden hemen bu alandaki fikirlerin hazırlanmasına girişildiğinden bahsedilerek kadın haklarıyla ilgili yapılacakların sistemli ve aşama aşama yapıldığı mesajı verilmektedir (Tarih IV, 1931, s.224-225).

Kitaptaki tüm bu alıntılara bakıldığında, Türk kadını ile ilgili özellikle de kadınların İslamiyet öncesi dönemdeki durumlarından bahsedildiği dikkat çekmektedir. Eski Türklerde kadınların toplum yaşamında iyi konumda oldukları, erkeklerle beraber yaşamın her alanında yer aldığı, güzel ve temiz oldukları çeşitli örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet kadını imajı oluşturulurken eski Türk toplumları örnek alındığı için kitapta da bu konu hakkında eski Türk toplumundan imgelere sık yer verildiği görülmektedir.

Mustafa Kemal'in 1924 yılında Dumlupınar'daki "Başkumandan Meydan Muharebesi"nin yıldönümü törenindeki aile ve kadın konuları hakkındaki görüşlerine de kitapta: *"Medeniyetten bahsederken şunu da katiyetle beyan etmeliyim ki medeniyetin esası, terakki ve kuvvetin temeli aile hayatındadır. Bu hayatta fenalık, muhakkak içtimai, iktisadi, siyasi aczi mucip olur. Aileyi teşkil eden kadın ve erkek unsurların tabii haklarına malik olmaları, aile vazifelerini ifaya muktedir bulunmaları lazımdır."* sözleriyle yer verilerek bir kez daha kadının aile içerisindeki en önemli dinamik olduğu vurgulanmıştır (Tarih IV, 1931, s.226). Ayrıca Atatürk'ün bu sözleri söyledikten onaltı gün sonra Türk kadınları için bir medeniyet bayrağı olan Medeni Kanun için çalışmalara başlandığı da kitapta yer almaktadır.

Tarih IV ders kitabında yer alan konulardan biri de Türk kadınlarının kılık kıyafeti konusudur. Toplumsal yaşamdaki kadın imajının olduğu kısımda, Osmanlı toplumundaki Türk kadınının kılık kıyafeti hakkında; kadının evinden dışarı çıktığı zaman çarşaf denilen bir örtüyle baştan ayağa kadar büründüğü, yüzünü peçe dedikleri bir siyah tülle kapattığı, bu çarşafın bir torbaya benzediği, peçenin ne kadar kalın olursa o kadar uygun görüldüğü, ince peçe kullanan kadınların iffetinden şüphe edildiği, çarşafın arasından kadının elinin hatta parmağının ucunun dahi görünmemesi gerektiği vurgulanarak bu dönemde kadınlar üzerinde yoğun bir kıyafet baskısı olduğu belirtilmiştir (Tarih IV, 1931, s.222). Kitapta, Mustafa Kemal'in toplumsal hayatın temelini aile hayatı olduğunu, aile hayatının da kadın ve erkekten oluştuğunu ifade ettiği alıntılara yer verilmiştir. Atatürk'ün seyahatleri esnasında kasaba ve şehirlerde kadınların yüzlerini ve gözlerini çok kesif olarak kapattıklarını görerek, sıcak mevsimde bu giyimin kadınlar için ıstırap verici olduğunu tahmin ettiğine, bu durumun biraz da erkeklerin hodbinliğinin eseri olduğuna, kadınların yüzlerini dünyaya göstermeleri ve gözleri ile dünyayı daha dikkatle görebilmelerinde korkulacak bir şey olmadığına dair söylemleri yer almaktadır (Tarih IV, 1931, s.226-227).

Kitapta, Türk kadınının giydiği kılık kıyafetlerin olumsuzluklarından bahsedilerek modern bir yaşam için yeni bir anlayışın gelmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda ders kitabında bir kadın resmi paylaşılmış ve resmin açıklamasında Türk kadını üzerindeki kılık kıyafet baskısının Anadolu ve

Rumeli'deki halk arasında pek karşılık bulmadığı belirtilmiştir. Kurgulanan Cumhuriyet Kadını imajı, özellikle kadınların dış görünüşleri üzerinden yapılmıştır. Kadınların modern görünmeleri için kıyafetlerinin modern olması gerektiği üzerinde durularak Atatürk'ün bu konu hakkındaki görüşlerine kitapta oldukça fazla yer verilmiştir.

Tarih IV ders kitabının “Kadın Hukuku” başlığı altında Türk kadınına tanınan haklar ve özgürlükler ile kadının toplumdaki yeri hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bölümde Osmanlı dönemindeki kadınların hukuki ve toplumsal konumu ile ilgili; Osmanlı Saltanatı altında ağırlaşan baskının özellikle de Türk kadınlarını ezmekte çok ileri gittiğine, bazı Arap-İslam imamlarının içtihatlarının istenildiği şekilde kullanılarak Türk kadınlarının birçok insan haklarından mahrum edildiklerine değinilmiştir. Kadınların artık toplumsal hayattan tamamen çekildikleri, okuma yazma bilmelerinin ayıp ve günah sayıldığı, bir kadının bir kitap çıkarması, bir dergide edebi veya bilimsel yazı yazmasının bile dinsizlik ve ahlaksızlıkla yaftalanmasına neden olduğundan bahsedilmiştir. Aile hukukunda kadının, erkekten aşağı tutulduğu, kadının yüksek avlu duvarları ve sıkı pencere kafesleri arkasında güneş ışığından ve hayat sesinden uzak bırakıldığı, kadının evden dışarı çıktığı zaman ise çarşaf giydiği, kızların bütün hayatlarını beraber geçirecekleri erkekleri görmeden ve tanımadan evlendirildikleri, bir erkeğin 4 kadınla birden evlenebildiği bu zamanların Türk kadını için gerçek bir zindan ve ıstırap devri olduğu ifade edilmiştir. Meşrutiyet döneminde bu karanlığın biraz açılmaya başlandığı ancak bunun bütün ülkeye yayılmayıp sadece şehirlerle sınırlı kaldığı belirtilmiştir (Tarih IV, 1931, s.221-224).

Tarih IV ders kitabında, Türk kadınlarına Cumhuriyet Dönemi'nde tanınan haklar ile ilgili süreçten kısaca bahsedilerek 1926 yılında Medeni Kanun'un kabul edilmesi ile birlikte Türk kadınlarının medeni haklarını eski Türk devletlerindeki gibi tekrar kazandığı ve Türk ailesinin gerçek temelini yeniden kurulduğu vurgulanmıştır. Medeni Kanun'un kabulü sonrasında kısa bir süre içinde Türk kadınının toplumdaki konumunun güçlendiğine, kadınlar için gelişim yollarının açılmasının kısa sürede her alanda vatan için hayırlı etkiler gösterdiğine, kadınların toplumsal yaşamda, zamana nispetle hemen önemli görevler aldıklarına, devlet kurumlarında, bankalarda, ticarethanelerde, okullarda, hastanelerde, mahkemelerde binlerce kadının çalışmaya başladığına değinilerek millî ilerleme çabasının faaliyetlerinin kadınların katılımıyla hız ve kuvvet kazandığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca Türk kadınına verilen hakların bazı kesimler tarafından endişeyle karşılandığı ama bu korkuların Türk kadınlarının yüksek ahlakı sayesinde boş çıktığı ifade edilmiştir (Tarih IV, 1931, s.228).

Tarih IV ders kitabında, Türk kadınının toplumsal yaşamdaki görevlerine dikkat çekilmektedir. Türk Devleti'nin çağdaş ve bağımsız varlığının devamlılığı için Türk kadınının önemi vurgulanmıştır. İyi bir toplum için kadın ve erkeğin eşit şekilde eğitim alarak toplumun ilerlemesine katkı sunacakları bu nedenle de Türk kadınının yeni nesiller yetiştirmesi için öncelikle eğitilmesi gerektiğine vurgu yapılarak “*Milletimizin, memleketimizin irfan yurtları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır...*” ifadesine yer verilmiş ve Türk kadınının annelik rolü imgesi üzerinde durulmuştur (Tarih IV, 1931, s.250).

Yine bu bölümde eğitimci olarak çalışan kadın ve erkek öğretmenlerin takdir edildiği Atatürk'ün bir konuşmasından alıntı yapılarak ifade edilmiştir. Kadın ve erkek öğretmenlerin gelecek kuşakları yetiştirmek için gösterdikleri fedakâr çalışmalarla birlikte toplumsal yaşam içinde de yeni zihniyetin ve medeni yaşamın görülmesinde önemli görevlerini ne kadar iyi yaptıklarını gösterdiklerine vurgu yapılarak öğretmenler yüceltilmiştir (Tarih IV, 1931, s.265).

Eğitim konusunda Harf Devrimi'nden sonra Türk kadınlarının tüm toplumda, her yaşta, okuma yazma seferberliğine katıldığından, ihtiyar kadınların ve annelerin kendilerine okuma yazma öğrendikten sonra yeni harflerle yazıp okudukları anda yüzlerinde beliren sevimli bir gülümseme görmenin sevindirecek bir olay olduğundan bahsedilmiştir (Tarih IV, 1931, s.254). Mesleki eğitim konusunda da kadınlara yönelik açılmış olan okullar üzerinde durularak Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü, Kız Sanat Mektepleri ve ebe yetiştirmek üzere açılmış okullara da kitapta yer verilmiştir (Tarih IV, 1931, s.262).

Eğitim açısından kadın imgesi konusunda Tarih IV ders kitabında özenle durulmuştur. Cumhuriyet'in temel değerlerinin eğitim yoluyla yeni nesle aktarılacak istenmesinden kaynaklı bu görevin en çok da kadınlara yüklendiği görülmektedir. Kitapta, kız çocuklarının eğitim almaları ve daha sonra da hem anne hem öğretmen rolleriyle toplumu ileriye taşımaları gerektiği bunun da toplumsal bir görev olduğu anlayışının empoze edildiği gözlemlenmektedir. Kitapta “*Memleketin her ferdinde yeni açılan nur alemine bir an evvel kavuşmak gayretini gösteren dört sahne*” başlığı altında kullanılan bir görselde elinde bir kâğıt, kucağında bir çocuk taşıyan kadın resmi ve Millet Mekteplerinde ders alan yaşlı kadınlar görselleri kullanılmıştır.

Tarih IV ders kitabında kadınların askerlik yapması konusunda, Mustafa Kemal'in bu konu hakkındaki görüşlerine yer verilerek Türk kadınının gerektiğinde vatanın müdafaası için elinden geleni yapacağı belirtilmiş ve savaşçı özelliklerine vurgu yapılarak; bütün kızların vatanın, milletin menfaatlerini savunabilecek ve koruyabilecek kabiliyette yetiştirilmelerinin millî terbiyede esas tutulması ve kız çocuklarının buna uygun bedensel, fikirsel ve duygusal olarak terbiye edilmesi gerektiği, Türk kadınının da bunu yapacak yetenekte olduğu ifade edilmiştir (Tarih IV, 1931, s.229).

Tarih IV ders kitabında kadınların askerlik yapmaları ile ilgili İbni Batuta'dan da alıntı yapılmıştır. İbni Batuta, altı yüzyıl kadar önce Çin seyahatini anlatırken Çin Hindi sahillerinde hükümdarlık ettiğini gördüğü Ürdüca adlı bir Türk kızından bahseder. Batuta, Melike'nin kendisini selamladığı zaman kendisine Türkçe nasıl olduğunu sorarak yanına oturttuğunu, kızın iyi Arapça konuştuğunu, ona hizmet edenlerden birinden kalem ve kağıt getirmesini isteyerek getirilen kağıda Arapça besmele yazdığını ve kendisine bunun anlamını sorduğunu, kendisinin de buna Tanrı adı dediğini, Melike'nin nereden geldiğini sorduğunu onun da Hint'ten cevabını verdiğini, kızın da buralara seferler yapıp o memleketleri zapt edeceğini, oradaki zenginlik ve asker çokluğunun hoşuna gittiğini, Melike'nin askerleri arasında kadınlar ve kızların da bulunup erkekler gibi savaşa gittikleri ve kendisinin de düşmana şiddetle saldırdığını, Hükümdar oğullarından pek çoğunun kendisi ile evlenmek istedikleri halde kendisinin sadece onunla dövüşen ve onu yenen ile evleneceğini ancak erkeklerin koyduğu şarttan dolayı yenilerek mahçup olma korkusu yüzünden onunla dövüşe giremediklerini söylediğini anlatmıştır (Tarih IV, 1931, s.266-267).

Tarih IV ders kitabında, Türk kadınının Cumhuriyet'ten önce ekonomik yaşamda yer alamadığı, kadının ekonomik hayata katkılarının sadece köy ve kasaba ile sınırlı kaldığı, kadının ailesinin geçimine yardımcı bir konumda olduğu belirtilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra bu durumun değiştiğinden, kadınların önemli mevkilerde yer alarak çalışma hayatına katkılar sunduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca kadınların daha önce olmayan bir şey olduğu için bir anda çalışma hayatında yer almasının toplumun bir kesimi tarafından endişe ile karşılandığına fakat bu korkuların, kadınların şerefli bir şekilde çalıştıkları için ortadan kaybolduğuna dikkat çekilmiştir. Tüm bu yazılanlara bakıldığında kadınların çalışma hayatında yer alması teşvik edilmiş konu hakkında kitap bu amaç doğrultusunda şekillendirilmiştir.

Tarih IV ders kitabında, Tarih I, Tarih II, Tarih III ders kitaplarına kıyasla daha fazla kadın görsellerine yer verildiği görülmüştür. Bunun nedenlerinden biri olarak Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kadınların toplumsal yaşamda daha fazla görünür olması gösterilebilir. Tarih IV ders kitabında kadın imgelerinin kullanıldığı görseller incelendiğinde, oluşturulan "Cumhuriyet Kadını" imajıyla birlikte Cumhuriyet'in kadınlardan beklentilerinin görsel olarak yansımalarını görmekteyiz. Bahsi geçen kadın imajının görsellerle yeni nesle örnek gösterilerek benimsetilmeye çalışıldığı söylenebilir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Kadınlar, tarihî süreç boyunca buldukları toplumlarda kendilerine atfedilen değer ve yargılarla tanımlanmışlardır. Bu değer ve yargılar kimi toplumlarda güçlü, bağımsız ve savaşçı kadın figürleri yaratırken bazı toplumlarda ise hiçbir değeri olmayan, güçsüz, eksik, korunmaya muhtaç ve evlerde hapsedilmesi gereken figürler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ataerkil toplum yapısının ağırlıkta olduğu tarih sahnesinde geçmişten günümüze kadınlar pek söz sahibi olamamıştır. İstisna örnekler olmakla birlikte tarihî bilgi ve kaynaklar ışığında kadınlardan kendilerine yüklenen toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranması beklenmiş, kadın sürekli ezilmiş, toplumdaki etkinlikleri sınırlandırılmış bir figür olarak toplumsal yaşamda varlığını sürdürmüştür.

Cumhuriyet rejimi ideolojisinin kurguladığı ve toplumda yaratmak istediği "Cumhuriyet Kadını" imajı, dönemin çeşitli politikaları, hukuki düzenlemeleri, kültürel ve sosyal etkinlikleri, ekonomik kararları ile halka aşılana çalışılmıştır. Oluşturulan bu Cumhuriyet kadını imajına göre kadın; modern, eğitilmiş, güzel ve sağlıklı görünen, toplumsal yaşamda aktif rol alan, aynı zamanda evdeki görev ve sorumluluklarını yerine getiren, eşine ve ailesine zaman harcayan, çocuklarını vatan ve millet sevgisi ile büyüten, toplumun annesi rolünde tasvir edilmiştir. Tasvir edilen bu kadın imgesi, yaşamın her alanında gerek görsel gerek fikirsel olarak topluma aşılana çalışılmıştır. Dergilerde, afişlerde, reklamlarda, balolarda, eğlence vb. yerlerde bu kadın imajı gösterilerek bu imajın toplumda yaygınlaşması amaçlanmıştır. Kentli kadın üzerinde etkili olan Cumhuriyet kadını imajı, kırsal yaşama inememiştir.

Cumhuriyet'in ilanı ile beraber Osmanlı'dan kalan eski ve geri kalmış kurumlar, gelenekler, yasalar terk edilmeye başlanmış yerine modern, Batılı ve eski Türk geleneklerine dayalı olanlar konmuştur. Yeni kurulan rejimin ideolojisinin gelecek nesillere aktarılması eğitim kurumları aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda okullarda okutulmak üzere kullanılan ders kitapları yeniden

düzenlenmiş ve Cumhuriyet'in ilke ve değerlerine uyacak şekilde tekrar hazırlanmıştır. Bu kapsamda ulus millet anlayışının, vatan millet sevgisinin, Cumhuriyet değer ve ilkelerinin öğretilmesi amacıyla tarih ders kitapları yeniden yazılmıştır. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından 1931'de hazırlanan bu kitaplar, okullarda okutulmaya başlanmıştır. Dört ciltten oluşan bu kitapların I., II. ve III. ciltlerinde Türk kadını imgesine ve Türk kadınının sahip olduğu hak ve özgürlüklere pek değinilmediği görülmektedir. Kadın imgesinde ağırlıklı olarak İslamiyet'ten önceki eski Türk kadınlarının siyasi, hukuki, dini ve sanat alanlarındaki konumları ön plana çıkarılmıştır. Bahsi geçen alanlarda Türk kadınlarının İslamiyet'ten önce konumlarının önemli olduğu ve kadınların hak ve özgürlüklere sahip olarak erkeklerle neredeyse eşit görüldükleri vurgusu yapılmıştır.

Tarih IV ders kitabında ise ağırlıklı olarak Türkiye Cumhuriyeti konuları ve Cumhuriyet'in kadın imajı ve kadın hakları üzerinde yarattığı etkiler üzerinde durulmuştur. Kitabın kadın imajı ve kadın hakları konusunda genel tutumunun oldukça olumlu olduğu görülmektedir. Türk kadınının Cumhuriyet'in ilanı ile beraber güçlü ve özgür bir konuma geldiği ve yeni haklar kazandığı belirtilmektedir. Kadınların Millî Mücadele'deki rollerine dikkat çekilerek kendilerine tanınan birçok hakkı, bu mücadeleye olan katkıları nedeniyle hakettikleri vurgulanmıştır. Modernleşme politikaları gereği kadınlar için yaratılan "Cumhuriyet Kadını" imajı kitapta sık sık yer almaktadır. Türk kadınlarından modern çağın gerektirdiği gibi giyinmeleri, eğitilmiş olmaları, aile içindeki görev ve sorumluluklarını yerine getirmeleri, anne rolüyle Cumhuriyet'in değer ve ilkelerini benimseyecek ve onu koruyup ileriye taşıyacak yeni neslin yetişmesini sağlamaları, kendilerine tanınan hakları vatan ve milletleri için alacakları vazifeler karşılığında kullanmaları, bunların yanında edepli ve namuslu olmaları beklenmiştir. Ders kitabında, kadınlara verilen hak ve özgürlüklere yer verilerek bunların kullanılması gerektiği üzerinde durulmuş ayrıca kadınların ödev ve sorumluluklarını da yerine getirmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca Cumhuriyet rejiminin kurguladığı sağlıklı, spor yapan, güzel, bakımlı, çalışan aynı zamanda da aile içerisindeki ev işlerini yapan kadın imajı da kitapta yer alarak bu kadın imajının yeni kuşak tarafından benimsenmesi beklenmiştir.

Ders kitapları aracılığıyla öğrenciler, toplumsal kimliklerine ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin açık veya birçok mesaj alır. Öğrenciler, kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerini, hangi cinsiyet için hangi mesleklerin daha uygun olduğu gibi pek çok şey öğrenirler. Bu öğretiler, geleneksel olarak aktarılan olumlu değerleri içerdiği gibi kadına karşı ayrımcı kalıp yargıları da içermektedir. Eğitimde önemli bir yeri olan ders kitaplarında toplumsal cinsiyet ve kadın imgesi ile ilgili literatür incelenip toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiğinde geçmişten günümüze kadar pek bir değişim olmadığı görülmektedir. Cumhuriyet Dönemi ders kitaplarında, genel olarak kadın temsillerin geleneksel rollerde kaldığı ve kalıp yargılar içinde sınırlandırıldığı, erkeğin etken, kadının edilgen olarak yer aldığı, metin ve görsellerde kadınlara erkeklere kıyasla daha az yer verildiği, kadının çoğunlukla anne rolünde ve ev içi rollerde, erkeğin ise mesleki rollerde gösterildiği görülmektedir. Okullarda okutulan ders kitaplarındaki görsellerde cinsiyet ayrımcılığının olduğu, kadın ve erkeğe sunulan toplumsal cinsiyet rollerinin geleneksel anlayış içinde kaldığı görülmektedir. Bunların yanında ders kitaplarında toplumsal cinsiyet konusunda ilerleme olarak kadının ev dışı rollerde yer alması, ailede iş bölümü yapılması ve örnek teşkil edecek birkaç rol modelin yer alması olumlu olsa da çalışma yaşamı ve anne baba rollerinde hâlâ sorunlar olduğu göze çarpmaktadır. Birtakım ilerlemelere rağmen bazı ders kitaplarında cinsiyetçi söylemlere, ataerkil aile yapısı vurgusuna ve kadını belli rollerle sınırlayan örneklerle rastlanılmaktadır.

Tarih ders kitaplarında yeni modern devletle birlikte modern kadın imajı yaratılmaya çalışılsa da metinlerde kullanılan dilde kadınların ikincil konumunun devam ettiği görülmektedir. Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar kadınların toplumsal statüsünde pek çok değişimler yaşansa da ders kitaplarındaki kadınlar hâlâ sınırlı ve ikincil konumda sunulmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında, tarih ders kitaplarının daha eşitlikçi bir şekilde yeniden oluşturulması için çeşitli önerilerde bulunabiliriz. Bu öneriler, tarih ders kitaplarında kadın bireylerin isimleri, erkek bireylerle ilişkilendirilmeden bizzat kadının kendi ismine yer verilebilir. Genel olarak ders kitaplarında kullanılan dil konusunda ise daha hassas davranılmalıdır. Özellikle erkek egemen söylemler içeren ve kadını yok sayan kelimeler kullanmaktan kaçınılmalıdır. Bilim adamı, iş adamı, devlet adamı, din adamı, ilim adamı tarzında söylemler yerine bilim insanı, iş insanı, devlet insanı, din insanı, ilim insanı vs. kullanılmalıdır. Kadınlar üzerinde olumsuz imajlar yaratan kelime ve deyimlerin kullanılmasından da kaçınılmalıdır. Toplumsal cinsiyet rollerine atıfta bulunan kelimeler ve söylemlerden de uzak durulmalıdır. Eğitimde önemli bir yeri olan ders kitaplarında kadınların hak ettiği şekilde ve yeterince temsil edilmediği görülmektedir. Tarihte, tarihe yön veren, güçlü ve farklı alanlarda öncülük yapan pek çok önemli kadın bulunmaktadır. Buradan hareketle özellikle tarih ders kitaplarındaki kadınların görünürlüğü artırılabilir ve tarihin öznesi rollerine daha fazla vurgu yapılabilir. İlkokuldan itibaren bilinç oluşmasında etkili olduğu düşünülen ders kitaplarında kadın ve erkek

temsellerinin yoğunluğu kadar, nasıl resmedildikleri de önem kazanmaktadır. Demokratik toplumlarda görülen kadın erkek eşitliğinin her boyutta vurgulandığı eşit bir cinsiyet temsilinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ders kitaplarında toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargılara ve cinsiyet eşitsizliğini doğuracak temsillere yer verilmemesi, bireylere meslek seçme konusunda cinsiyetten bağımsız bir eşitlik içinde yaklaşılması, son olarak da başarılı kadın imajı örneklerine daha fazla yer verilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akagündüz, Ü. (2020). Osmanlı kadın hareketinin özgün değerlerinden kadınlık mecmuası ve Aliye Haşmet'in "feminizm yahud hukuk-u nisvan meselesi" adlı yazısı. *Atatürk Yolu Dergisi*, 66, 1-39.
- Alanka, Ö., & Mertoğlu, S. (2023). Erken Cumhuriyet döneminde modern kadın kurgusu ve basın: ev kadın dergisi. *Akademik Hassasiyetler*, 10 (Cumhuriyet özel), 716-745.
- Altunbay, M. (2013). Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadın mecmualarının rolü ve Asar-ı Nisvan Mecmuası. *Turkish Studies*, 8(13), 455-467.
- Arıkan, G. (1998). Atatürk, Cumhuriyet ve kadın hakları. *Erdem*, 11(32), 357-366.
- Aydın, H. (2015). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de kadın. *Current Research in Social Sciences*, 1(3), 84-96.
- Berktaş, F. vd. (1994). *Kadın hareketinin kurumlaşması. Fırsatlar ve rizikolar. Türkiye'de kadın hareketi tarihsel bir deneyim*. Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin cinsiyeti*. Metis Yayınları.
- Berktaş, F., (Şimşek, A. (Ed.)). (2015). *Tarih için metodoloji feminist tarih: Yeni bir gelecek için geçmişini geri almak*. Pegem.
- Bukarlı, E. (2017). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadın kıyafetinin dönüşümü. *Turkish Studies*, 12(1), 55-78.
- Cevri, E. (2020). *Cumhuriyet Dönemi'nde kadının çalışma hayatındaki konumu*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi.
- Copeaux, E. (1998), *Tarih ders kitaplarında (1931-1993) Türk tarih tezinden Türk İslam sentezine*. Ali Berktaş (Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çakır, S. (2007). Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi. Birsen Örs (Ed.), *Modern Siyasal İdeolojiler içinde*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakır, S. (2011). *Feminist tarih yazımı: Tarihin kadınlar için, kadınlar tarafından yeniden inşası*. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, H. (2016). Tarihi süreçte Türk kadını imgesinin sosyal bilgiler güncel ders kitaplarına yansımaları. *Turkish History Education Journal*, 5(1), 263-279.
- Çetinkaya, S. B. (2023). Erken Cumhuriyet'in ulus inşasında bir figür: Afet İnan'ın tarih, yurttaşlık ve kadın haklarına dair fikirleri. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 343-376.
- Deniz, D. (1998). *Kadının İnsan Hakları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesindeki kadın davaları*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi.
- Doğan, B. & Toraman, H. (2021). Kadın hareketinde sosyal çalışma öncülerinin yeri: Alice Salomon örneği. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(4), 1580-1595.
- Doğru, D. (2023). Türkiye'de kadınların siyasal haklarını kazanması ve siyasal temsilde karşılaşılan sorunlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 72(1), 247-293.
- Eke, N. P. (2023). Cumhuriyet kadınının değişen silüeti: İdeolojik bir araç olarak güzellik yarışmaları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(Özel Sayı), 147-170.
- Emiroğlu, A. (2022). 1923 ve 1960 arası Türkiye'de kadın hakları ve Türk kadınının edindiği hakları kullanmaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1186-1198.

- Göçeri, Y. D. D. N. (2004). Kadın hareketini etkileyen fikir akımları. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 61.
- Gömceli, N. (2019). Süfraj hareketinin İngiliz tiyatrosundaki yankılarına bir örnek: Elizabeth Robins ve Votes for women! (1907). *DTCF Dergisi*, 59(1), 100-124.
- Hamzaoğlu, M. (2017). Tanzimat'tan erken Cumhuriyet dönemine Türk toplumsal ve siyasal yaşamında öne çıkan kadınlar. *Lectio Socialis*, 2(1), 74-92.
- Işık, E. (2021). Erken Cumhuriyet dönemi kadın dergilerinde kadın imajı: ev kadın dergisi örneği. *Folklor/Edebiyat*, 27(106), 2011-228.
- İlkhan, S. (2018). II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk kadını. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 56-76.
- Karaduman, B. K. (2023). Cumhuriyet dönemi Türk sanatında kadın. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(Özel Sayı), 79-92.
- Karahan, S. D. (2018). Türkiye'de kadın hareketinin kurumsallaşması. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi.
- Kaymaz, İ. Ş. (2010). Çağdaş uygarlığın mihenk taşı: Türkiye'de kadının toplumsal konumu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 12(46), 333-366.
- Metintaş, M. Y. (2018). Erken Cumhuriyet döneminde feminizm hareketlerinin ilerleyen dönemde Türk sosyolojisine yansımaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*. 1(3), 109-117.
- Özkiraz, A., & Arslanel, M. N. (2011). İkinci Meşrutiyet Döneminde kadın olmak. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 3(1), 1-10.
- Öztürk, Z. T. (2020). *Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze Türkiye'de kadın hakları*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük Üniversitesi.
- Saygın, I. (1998). Atatürk, Cumhuriyet ve kadın hakları. *Erdem*. 11(32), 545-558.
- Şen Ergün S., & Gelişi, Y. (2021). Atatürk dönemi "Cumhuriyet kadını" imgesinin, ortaöğretim tarih IV ders kitabına yansımaları. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(2), 967-986.
- Tarih I Ders Kitabı (1931). Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti.
- Tarih II Ders Kitabı (1931). Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti.
- Tarih III Ders Kitabı (1931). Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti.
- Tarih IV Ders Kitabı (1931). Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve siyasal toplumsal hayat*. Birikim Yayıncılık.
- Tekeli, Ş. (1985). Türkiye'de feminist ideolojinin anlamı ve sınırları üzerine. *Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, 9, 48-66.
- Toprak, Z. (1988). Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti. Kadın askerler ve millî aile. *Tarih ve Toplum*, 9(51), 162-166.
- Van Os, N. (2009). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası. Bora, T. & Gültekingil, M. (Ed.), *Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* içinde Cilt 1. İletişim Yayınları.